

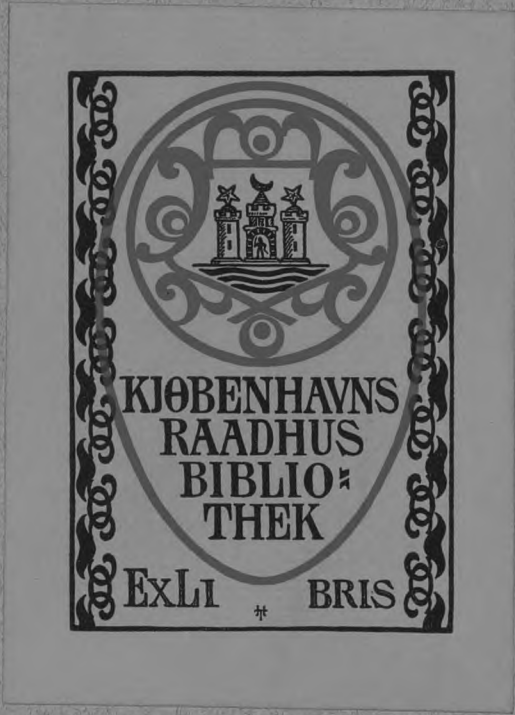

086558025 101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

09.719563 HA

RHB

09.719563

HA

GA 1

ET OMRIDS AF
BYGNINGSKOMMISSIONENS
HISTORIE

HEINRICH HANSEN

BYGNINGSKOMMISSIONENS
HISTORIE

UDGIVET

I ANLEDNING AF BYGNINGSKOMMISSIONENS
50-AARIGE JUBILÆUM

KJØBENHAVN

MARTIUS TRUELSENS FÖRLAG OG TRYK

1906

09.69
Ha62
b

3787

FORORD

Ved Udarbejdelsen af dette Festskrift har det været Meningen, for det første: at tilvejebringe en fuldstændig Fortegnelse over Personalet, som har været ansat i Bygningskommissionen de 50 Aar, denne har bestaaet; og dernæst: at samle det forskellige Materiale, som det nu var muligt at faa tilvejebragt, og som ellers tidligere eller senere vilde gaa i Glemme.

Halvtredsindstyve Aar er historisk set selvfølgelig kun et kort Tidsrum, saa meget kan der ikke berettes; men kan det lidet, der her er tilvejebragt, være til Nytte for dem, som i Fremtiden vil komme til at behandle Bygningskommissionens Historie, vil Formaålet være naaet.

Den 1ste Maj 1906 er det halvtredsindstyve Aar siden Kjøbenhavns Bygningskommission begyndte sin Virksomhed, efter at Bygningsloven for Staden Kjøbenhavn og dens Forstæder 17de Marts 1856 havde erholdt kongelig Stadfæstelse.

Denne nye Institution, hvis Betydning dengang kun var ringe, har gennem de forløbne halvtredsindstyve Aar øvet en meget betydelig Indflydelse paa Byggeriet for hele Byen, og Bygningsloven har samtidig været et Forbillede for alle de Love og Bestemmelser, som vore Provinsbyer senere indsaa Nødvendigheden af at indføre.

Ser man alle disse Love igennem, og ligeledes de senere Bygningslove for Kjøbenhavn, saa vil man finde, at Loven for 1856 gaar ligesom en Understrøm igennem dem alle, og dette er vel egentlig det bedste Bevis for, at det Arbejde, de Mænd dengang nedlagde ved Udarbejdelsen af den første Bygningslov,

har været frugtbringende for hele vort Samfund og ikke alene skabt bedre og sundere Boliger for Byens Indbyggere, men tillige været Aarsagen til indgribende Reforme af stor Betydning for det daglige Liv, for Byens Udseende og Trivsel, og Følgen er bleven, ligesom da Voldene henved tyve Aar senere faldt for den indestængte By, at det nye, der dengang skabtes, har medført store Forbedringer af Vej og Kloakforholdene, Brandvæsenet, Sundhedsvæsenet og meget andet, som den Dag i Dag trods alt det, der ankes over vor kære By, dog har ført denne frem til at indtage en god sanitær Stilling blandt Europas Hovedstæder, som vi Danske kan være glade og stolte over.

Alt dette maa egentlig siges at være opnaaet i det sidste halve Aarhundrede, og et saadant Resultat kunde der vel have været Tvivl om, naar man tænker tilbage paa alle de store Ulykker, der er overgaaet vor By i Tidens Løb. Og erindrer man sig ligeledes alle de store Epidemier, hvor Manden med Leen gjorde den lette Høst, saa fristes man til ligesom »Jeppe paa Bjærget« at spørge: »Drømmer jeg, eller er jeg vaagen?« thi læser man nu Sundhedsstatistikken igennem, maa enhver indrømme, at »Her er godt at være«.

Dengang Bygningsloven 1856 traadte i Kraft, havde Byggeforsøholdene ikke helt været overladt til eget Forgødtbefindende, idet der dengang fandtes baade Lav- og Lovbestemmelser for Udøvelsen af de forskellige borgerlige Erhverv vedrørende Bygningers Opførelse; men det er en Selvfølge, at saadanne Love og Bestemmelser, der var given for Mestres, Svendes og Lærlinges Forhold over for det offentlige Arbejdes Udførelse, og Bestræbelserne for at holde Fuskere uden for Professionen, dog i Længden ikke kunde have den Indflydelse paa Byggeforsøholdene, som ønskeligt var.

Vil man imidlertid kende den første Oprindelse til det, vi nu har, da maa man for Bygningskommissionens Vedkommende gaa tilbage til 1729, og for Stadsbygmesterembedets til omkring 1682.

Ret meget fra den Tid er imidlertid ikke til at finde, idet mange af disse Papirer, hvor Oplysninger kunde søges, gik tabt under de store Ildebrande.

STADSBYGMESTEREMBEDET er sikkert oprettet under Kong Christian den Femte, som havde stor Interesse for Byens Bebyggelse. Ved hans Tronbestigelse 1670 frembød Gaderne et uordentligt og alt andet end tiltalende Udseende, urenlige og daarligt brolagte, som de var, krumme og snevre, saa mange af dem ikke kunde befares af Vogne, ja enkelte Steder var disse saa smalle, at der ikke kunde trækkes med en Hjulbør, og man kunde fra Vinduerne række hinanden Haanden over Gaderne. I Voldgaderne, hvor fortrinsvis Fattigfolk boede, fik alle Slags Uhumskheder Lov til at ligge paa Gaderne fra det ene Aar til det andet.

I 1672 udsender Kongen en skarp Forordning om Bebyggelsen af Kongetorvet, som det var hans Agt at gøre til en i arkitektonisk Henseende værdig Plads.

I denne Forordning befales, at »samtlige nye Huse her saavidt muligt er paa én Maner og efter en Bygningsmodel efter vores Stadsbygmesters Anledning skulle bebygges«.

Stadsbygmesteren, hvortil der sigtes, er

CHRISTOFFER GROS[Z],

som senere omtales i 1682. Han oppebar en Løn af 400 Rdl., som han fik anvist til Udbetaling, sommetider saa langt bagud, at det blev et halvt Aars Lønning. Det var imidlertid dengang ret almindeligt, at Embedsmændene maatte vente paa deres Lønning, naar der var Ebbe i Kassen.

Der var dengang en større Byggeperiode, som iøvrigt fremmedes ved alle Slags kunstige Midler. Hele det nye Frederiksholms Kvarter hinsides Løngangsstræde voksede op og ligeledes den nordvestlige Del af Byen, Gothersgade til Kastellet, det saakaldte Ny-Kjøbenhavn. Der blev saaledes i Tiden mellem 1668 og 1689 opført 135 nye Gaarde og Huse i Vester Kvarter, 63 i Rosenborg og 211 i St. Annæ Øster og Vester Kvarter og desuden et betydeligt Antal paa Kristianshavn og en Del i Nørre-Kvarter.

Dette Antal Huse var dog ikke alene ny tilkommende, idet gamle var blevne nedbrudte for at give Plads for flere af de nye, ligesom en hæftig Ildebrand mellem 14—15 November 1685 lagde 40 Gaarde i Aske.

De fleste Huse, der opførtes, var vistnok to Etages Bindingsværkshuse med en gavllignende Kvist »Byen til god og mærkelig Zirat«.

Kongen gjorde alt for at opmuntre Byens Borgere til at bygge, ved at give hel eller delvis Skattefrihed, naar en Bygning udmærkede sig i en eller anden Retning, og Bebyggelse søgte man at fremtvinge ved at true med Fortabelse af Grundten.

I 1683 udstedtes paa Tryk en Forordning om Kjøbenhavns Gader og Bygninger, hvori der befales, i hvilke Dele af Byen, der skal bygges helt af Grundmur og i mindst to Etager, og

hvor Bindingsværk kan tillades, dog at Gavlene skal være grundmurede og ligeledes den nederste Del af Husene til Overgangsfoden.

Det blev ligeledes forbudt at opføre »Karnapper og Udvindver til Gaden, som vanhælder Husenes Sirlighed og er Naboerne ofte til Præjudits«, og endvidere at bygge den øverste Etage ud over den nedre.

Derimod var det fremdeles tilladt at have Trapper uden paa Bygningerne til Gaden, naar de ikke naaede mere end fem Kvarter ud paa Fortouget; thi »mange Huse befindes saaledes at være bygte, at man ikke uden med stor Umage kan komme idennem og sligt aldeles at forandre skulde være Husene til største Ruin«.

Samtidig hermed forandres Brolægningen i Gaderne, og der anbragtes Gadelygter.

I 1693 døde Stadsbygmester Gros(z) og 14. Oktober samme Aar afløstes denne af

J. C. Ernst

Under Johan Conrad Ernst, der beklædte Embedet i 23 Aar, fortsættes Byggeriet med større og mindre Afbrydelser, indtil det ved Kong Christian den Femtes Død i 1699 helt standsede.

Ganske vist var Indbyggerantallet under Kongens Regering steget fra c. 42000 til 62000 Indbyggere; men da der var sket en stærk Indvandring til Byen, særlig af Tyskere, og disse var ligesaa fattige som selve Borgerstanden, saa var der saa megen Armod tilstede, at Byggeriet maatte stoppe.

Dertil kom desuden Bombardementet paa Kjøbenhavn 26de

Juli 1700, som dog ikke forrettede ret megen Skade, hvorimod Pesten i 1711 bragte megen Elendighed over Byen og bortrev en Trediedel af Befolkningen.

Senere igen i 1716 var Kjøbenhavn snarere een stor Kamp-lejer, idet der rundt om Byen med den paatænkte Landgang i Skaane for Øje, fandtes en Soldaterstyrke paa 53000 Mand.

Den 29de Juni 1716 udnævnes Ernst til Generalbygmester, og i hans Sted ansættes

JOHAN ALBRECHT HILLER.

De første Aar under denne Stadsbygmester glider roligt hen, og det er først i 1720 at Byggelysten atter begynder at rejse sig igen.

Trods den givne Forordning om, at der paa bestemte Steder i Byen kun maatte bygges af Grundmur, var dog de allerfleste Huse opførte af Bindingsværk.

Hver Borger havde dengang sit eget Hus; men det blev dog nu paa dette Tidspunkt Mode at omdanne den anden Etage, hvori Salen var, til Beboelse og derefter udleje denne.

Til disse Lejligheder, hvoraf der i Regelen kun var een eller højst to, skete Adgangen ad en Vindeltrappe fra Gaarden.

I de nyere Bygninger var Trapperne dog lagte ind i selve Huset, og hvor dette ikke kunde lade sig gøre, i særskilte Trappehuse, som kaldtes »Svalen«.

Byggepladserne omgav man dengang ikke som nu med Plankeværker, men Materialierne anbragtes langs med Huslinien og tildels ud paa Gaden, og for at vare Folk, der gik forbi, stak man en lang Stang ud fra det under Opførelse værende Hus og hængte en Sten i denne i Mandshøjde.

Ved dette Tegn havde enhver »at se sig bedre for og for Ulykke tage Vare«.

Nogle Aar senere den 20de Oktober 1728 mellem 7 og 8 Aften lød Stormklokkerne fra Byens Kirketaarne og Brandtrommen gennem Byens Gader.

Der var opstaaet Ild i en Bindingsværksgaard paa Hjørnet af Lille St. Klemenstræde og Volden, og derpaa bredte Ilden sig med rivende Hurtighed over det nærmeste Kvarter, saaledes at tre Dage efter var over 1600 Huse eller omtrent en Trediedel af Byen ødelagt.

Efterat der var gjort Skridt til at afhjælpe den første Nød efter den store Ulykke, blev alle Kræfter satte i Bevægelse for at afhjælpe denne og for atter at rejse Byen paa ny, og særlig var det Kongen magtpaaliggende at faa rejst en smukkere og værdigere Hovedstad af Ruinerne.

Allerede den 5te November samme Aar blev Kommissionen for Gadernes Regulering nedsat, og den fik den Opgave at udarbejde, hvorledes Gaderne kunde udvides til »Commodité og Regularité«.

Kommissionen kom til at bestaa af Generalbygmester Ernst, Overlandbygmester Krieger, Sekretær i Hofretten I. R. Paulli samt Stadsbygmester Hiller.

Faa Dage efter afgaar imidlertid Stadsbygmester Hiller ved Døden, og 12te November ansættes Assessor, Arkitekt

A. Banner Mathisen

som Stadsbygmester og indtræder samtidig i ovennævnte Kommission.

Nicolai Banner Matthisen var født 1696 og var en Søn af den bekendte Regnebogsforfatter, Søren Matthisen.

Han beklædte tillige Embedet som Statens Husbygmester, og var en meget driftig Forretningsmand. Han udnævntes til virkelig Kancelliraad 17. Januar 1741.

Den 19de Marts 1729 blev den første Bygningskommission dannet, hvis Hovedopgave skulde være at »afgøre alle Tvistigheder, som kunde opstaa mellem Kjøbenhavns Indvaanere indbyrdes, og imellem Indbyggerne og Haandværksmestrene, for at hindre vidtløftige Processer«.

Kommissionens Kendelser kunde dog appelleres til Højesteret.

De Tilforordnede fik endvidere Ordre til at lade udarbejde lovlige og forsvarlige Bygningskontrakter mellem Bygmestre og Bygherrer, der til Borgernes Lettelse maatte skrives paa ustemplet Papir.

Endvidere blev det paalagt Bygningskommissionen at fastsætte en Takst for hver Kubikfod Murarbejde og hvert Stykke Tømmerarbejde og bestemme, hvor meget der skulde gøres færdigt hver Dag; thi derved skulde det forhindres, at »Haandværkerne drev Tiden unyttig hen«, hvilket ellers var deres Skik.

Kommissionen skulde ogsaa godkende alle Bygningstegninger, før Arbejdet maatte paabegyndes, og tillige have Opsigt med Materialierne, om de var af den rette Bonitet, og sørge for, at de blev indkøbte her i Landet, selv om de derved blev en Smule dyrere her end andetsteds fra.

Bygningskommissionen, der blev nedsat, kom til at bestaa af Kjøbenhavns Præsident:

Etatsraad Johan Schrader,
Generalbygmester I. C. Ernst,
Stadshauptmand Michael Fielsted,
Sekretær J. R. Paulli og Krieger,

medens Stadsbygmester Nicolai Banner Matthisen og Stadskonduktør Søren Balle skulde gaa Kommissionen til Haande.

Efter at Kommissionen nu var oprettet, fik denne en meget udførlig Instruks, og den samledes derefter hver Onsdag og Torsdag i Præsident Schraders Hus ved Stranden.

I de første Maaneder gav Bygningskommissionen imidlertid intet Livstegn fra sig; den kunde, som der siges, ikke faa Borgerskabet i Tale. Indbyggerne var fattige og modløse, ude af sig selv over Reskriptet om Gadernes Udvidelse og indskrænkede sig til at overvælde Regeringen med Klager og Nødraab. Kongen besluttede da at sætte sin Svoger, Overkammerherre Grev C. D. Reventlow i Spidsen for Kommissionen, idet denne ved et kongeligt Taffel havde været ubesindig nok til at antyde, at han muligvis kunde føre Sagen ind i et nyt og bedre Spor. Kongen tog ham paa Ordet, og den 14. Maj 1729 blev Reventlow udnævnt til »Oberdirekteur« med udstrakt Myndighed, og samtlige Kollegier og Autoriteter fik Befaling til at støtte ham af al Magt. Kommissionen undergik en Maanedstid efter en ny Forandring, da J. R. Paulli, som var bleven Toldinspektør i Kjøbenhavn, udtraadte og afløstes af Kancelliraad, Professor Jochum Ramus.

Reventlows Udnævnelse blev mødt med megen Uvilje, og han kom ufortøvet i Konflikt med Bygningskommissionen, som ikke vilde rette sig efter ham. Han klager over, at »dens Medlemmer ekspederer Sagerne uden engang at gøre sig Umage med ret at læse og fatte, hvad han dennem anviser og forlanger«; han siger, »at de er fortrydelige, naar han driver paa, helst ville være ham foruden, og blive inkommoderede af hans Erindringer«. De tillader Folk at bygge, som de vil, og har overhovedet ikke forstaaet, at han er dem foresat som Præsæs. Brandstyrkasserer Paulli nægtede endog at give ham Regnskab

for de indkomne Penge, saaledes at han ikke havde Begreb om hvilke Midler, der stod til Raadighed. Senere blev Overdirektørens Stilling endnu vanskeligere, da baade Kongen og Geheimekonseilet fandt hans Forslag for vidtgaende og afviste dem.

Reventlow tog imidlertid fat paa Opgaven med meget stor Energi. Han indhentede Oplysninger om Prioriteterne, om Gade-reguleringen og om Grundene; han undersøgte personlig, hvorledes det stod til med de i Gaderne henliggende Grusmasser og traf Foranstaltninger til at fjerne dem; han skaffede Borgerne Understøttelser og opmuntrede dem »ved Persuasion« til at bygge af Grundmur, han gjorde Alt for at hindre Forprang og straffede »de Ildesindede med yderste Rigueur, som tænke af deres fattige Næstes Skade at profitere«, han sørgede efter Evne for at skaffe Mursten til Byen, og ønskede endog et kongeligt Magtbud til Flensborgerne, om at de skulde sælge deres Mursten billigere, end det var fastsat i de af Krieger afsluttede Kontrakter. Dette hans Ønske blev dog ikke opfyldt, og samme Uheld havde han med adskillige andre af sine Forslag.

I Raadhusarkivet finder man endnu en Pakke Tegninger, som han uden Tvivl har skaffet tilveje efter opførte Huse i Altona. Meningen med disse, der omfatter almindelige Beboelseshuse, Brygger og Brændevinsbrænderier, har sandsynligvis været den, at disse skulde være til Nytte for Bygningskommissionen, for at denne atter derefter kunde vejlede de byggende.

Reventlow beder om at faa Tegningerne leveret tilbage; men dette synes man altsaa at have glemt.

I Januar 1730 anbefaler han ligeledes at nedsætte Tolden for Materialier, ophæve Lavene og se igennem Fingre med Opførelse af Bindingsværkshuse; men heller ikke derpaa vilde Kongen indlade sig.

Da denne imidlertid døde den 12. Oktober, blev Grev Reventlow den 3. November afskediget, og i Januar 1731 fik Geheimekonseilet Overledelsen af de »publike« Bygninger.

Den gamle Bygningskommission blev et Par Maaneder efter ophævet, og en ny nedsat.

Denne kom til at bestaa af:

Biskop Christen Wörm,
Stadshauptmand Fieldsted,
Assessor Enevold Falsen,
Kancelliraad Ramus.

Den fik »fuldkommen Magt og Myndighed til at betinge, foreskrive og foranstalte Alt, hvad til de publike Bygningers Fuldfærdigelse fornøden eragtes, saa og at slutte Kontrakter med Vedkommende, være sig Kjøbmænd eller Haandværksfolk, baade hvad Materialernes Indkjøb og Arbejdslønnen angaar«, ja, saa stor var Kommissionens Myndighed, at Konseilet den 24. Marts erklærede, at den vilde give Kommissionen frie Hænder og »lade det ganske Bygningsværk paa de gode Herrers Troskab og Prudence ankomme«.

Det første, den nye Bygningskommission frafaldt, var den opstillede strenge Fordring til at opføre private Bygninger af Grundmur, og det blev nu tilladt »at bygge Grundmur eller Bindingsværk, som man bedst kunde afstedkomme paa hvad Sted i Staden, det end maatte være«.

Byggeriet tog nu Fart, hovedsageligt fremmet ved, at den nye Konge bevilgede Oprettelsen af en Brandkasse, hvori alle Bygninger skulde kunne indtegnes.

Derved blev Kjøbenhavns Brandforsikring oprettet ved kgl. Anordning af 26. Januar 1731.

At dette giver et mægtigt Stød til, at Byen i Løbet af faa

Aar atter blev opbygget, solidere, anseligere og bedre end før Branden, er en Selvfølge; thi de byggende havde nu ganske anderledes let ved at erholde Prioritetslaan end tidligere, og Folk tog nu for Alvor fat paa at faa sine Huse opførte igen.

Antallet af de nye Huse, der opførtes i denne Periode, angives til 2000, og medens hver Familie tidligere i Reglen kun havde sit eget Hus, var de opførte Bygninger nu store, dobbelte Bygninger med 3 Etager og Kælder, anseligere, bedre indrettet og solidere byggede end de ældre.

Men efter den store Anspændelse for at faa Byen rejst kom Reaktionen, der var ikke Lejere til alle de nye Lejligheder, og flere prægtig anlagte Huse havde under Opførelsen allerede haft den tredie eller fjerde Ejer. Senere da Lejlighederne ikke med »Beboere kan besættes« kan Ejerne ikke svare Renterne, hvorpaa fulgte en Mængde Auktioner, hvor Kreditorerne maatte lade sig »Husene tilslaa«.

I 1734 var Byen i det væsentligste genopbygget.

BESTEMMELSERNE for det private Byggeri gaves fremdeles ved Plakater eller fandtes i Lavsartiklerne for de enkelte Fag.

Saaledes staar der i Lavsartiklerne for Murmestrene og Stenhuggerne i 1742, at »Ingen Muurmester eller Stenhugger maa sig noget nyt Arbejde foretage, eller noget gammelt nedbryde, førend det af Bygmesteren er besigtiget, og den næst hosboende Nabo er advaret, paa det ingen Trætte enten af Steden, Grunden, Vinduer, Huller, Vandfald eller deslige derover siden skal rejse sig, og skal Muurmesteren efter Bygmesterens Anordning eller Afritz, hvor Bygmesteren nogen Afritz er begierende, lægge Grunden paa det behørige Sted, hvornæst begge Professioner med alt deres Arbejde sig forsvarligen haver at forholde, og saaledes, som de derfor agter at stande de Vedkommende til Rette«.

Som man ser, en Paragraf, der udmærket tager Sigte paa Naboforholdene ved Bebyggelser, og hvis Tankegang er gaaet over i de senere Bygningslove.

For Arbejdets gode og solide Udførelse sørger man ogsaa i saadanne Artikler. F. Eks. »Naar en Muur Svend ikke Muurstenene ved hede Sommers Dage, eller naar de ere fulde af Støv og Ureenlighed, til Fornødenhed med Vand afsvøller, og gjør dem reene, før end han murer med dem, skal han, saa ofte han befindes at mure tørt, bøde en halv Rigsdaler«; Paa lignende Maade straffes den, som ikke ved »Schichternes Slutning samme med tynd Kalk overskyller og vel udsvikker, eller naar han »meget u-reenlig med Kalken omgaas, saa at Arbejdet ser klattet ud, og Kalken spildes«, eller naar Svenden »ikke efter Vater Passet fører Schichterne, men lader samme henge snart op og snart ned, hvilket egentlig er Aarsagen, at der undertiden bliver saa store og u-forsvarlige Fuger«.

Paa samme Maade ifalder den Straf, som ved Vinduer og Dørhuller »ikke fører Bly Loddet accurat«, han skal for hver Kvart Tomme, Hullet er ud af Lod »betale 2 Mk. Danske«.

Som man ser, fandtes ret indgaaende Bestemmelser vedrørende Byggeriet, om Overholdelsen har været ligesaa god, ved man naturligvis ikke, eller om Fejlene er bleven afgjort mellem Mester og Svend med mere slaaende Argumenter, skønt det ogsaa under Straf af Bøder, var forbudt.

Bygningskommissionen gennemgik i denne og den Periode, der fulgte efter, ikke nogen væsentlig Forandring, og det var først efter Stadsbygmesteren, Kancelliraad Banner Matthisens Død den 4. Februar 1771, at denne den 9. Septbr. samme Aar afløstes af en Overbygningsdirektion. Denne blev imidlertid atter afskediget 1773, hvorefter der blev dannet en Bygningsdirektion, som igen blev hævet i Septbr. 1782, da Bygningsvæsenet henlagdes under Rentekammeret.

Det private Byggeri og Byggebestemmelsernes Overholdelse i Hovedstaden blev nu underlagt Stadsbygmesteren.

Byggeriet i Kjøbenhavn var ret betydeligt i den saakaldte Guldbergske Periode, og den fremmedes som sædvanligt, ved at der tilstodes de byggende Indkvarteringsfrihed i kortere eller længere Tid (indtil 30 Aar).

Men gav alle disse Lettelser for de byggende, disse Lyst til at bygge, saa fremtvang de ogsaa mærkelige og vidtrækkende Fordringer fra disse.

Saaledes i 1776, hvor en Brygger Olaus Baadt, der ejede seks smaa uanselige Vaaninger i Norgesgade (Bredgade), tilbød at nedrive disse Huse og i Stedet derfor opføre nye, saafremt Regeringen vilde laane ham 16000 Rdl. mod Tilbagebetaling i 16 Aar og 3 pCt. Rente, samt give ham »Expektance« paa den første ledige Auktionsdirektørtjeneste i Kjøbenhavn eller paa Stempelforvalterembedet ved Øresunds Toldkammer.

Man var omtrent ved at opfylde dette *ret* beskedne Ønske, da de omhandlede Vaaninger »vare til største Vanzir« for ovennævnte Gade; men tilsidst fandt Regeringen dog, at Fordringen var for stærk, og Sagen blev henlagt.

Undtagelserne fra Byggebestemmelsernes strenge Fordringer hørte ikke til Sjeldenhederne, selv om det ofte stred mod Brandforordningen, og Magistraten havde gjort Indsigelse. Overfor Amalienborgkvarteret var Autoriteterne stadig villige til at bringe Ofre, idet man stadig haabede, at dette skulde blive et aristokratisk og fornemt Kvarter.

Efter Stadsbygmesterens Død skulde denne Post atter besættes.

Der meldte sig flere Ansøgere, deriblandt flere Ikke-Arkitekter, hvorfor det ved kgl. Resolution bestemtes, at »Die Academie soll den geschicktesten von den 3 auf Reisen sich befindenden Pensionairs vorschlagen, und der soll es haben«.

De tre Pensionærer var:

Georg Erdmann Rosenberg, C. J. Zuber og J. D. Hansen, hvilke nu blev hjemkaldte; men Zuber var syg, Hansen manglede Penge til Hjemrejsen, saa kun Rosenberg kom hjem i Slutningen af 1771.

R OSENBERG var en Søn af Arkitekt J. G. Rosenberg og var født i Kiel 1739, men fik sin kunstneriske Uddannelse her i Byen paa det kgl. Kunstakademi. 1758 vandt han Sølvmedaillerne, 1760 den lille og 1761 den store Guldmedaille. Senere var han Informator ved Akademiet og Konduktør hos Jardin ved Frederikskirkens Opførelse. 1765 rejste han til Udlandet, hvor han blev Medlem af Akademierne i Florens og Bologna, og Opholdet i Italien var vel nok bleven længere, naar han ikke ifølge kgl. Resolution var bleven hjemkaldt.

Den 6. December indsendte han sin Ansøgning om Stadsbygmesterembedet.

Men dermed var Sagen ikke afgjort; thi i Overbygningsdirektionens Instruks var indsat den Bestemmelse, at den skulde eksaminere alle dem, der attraaede Ansættelse som Bygmester.

Rosenberg maatte derfor underkaste sig en saadan Prøve. Ved denne forlangtes udarbejdet Planer, Overslag etc. til en Gaard med Facade mod en Torveplads, Bagsiden mod en Kanal, indrettet for en af de største handlende her i Staden, og endvidere en Afhandling om Hovedmanglerne ved Konstruktionen og Indretningen af almindelige borgerlige Huse her i Byen, samt ved de almindelige benyttede og ikke benyttede Materialier og deres Anvendelse, med Forbedringsforslag.

Denne Afhandling, som er bevaret, belyser udmærket Da-

Georg Erdmann Rosenber.

tidens Bygningsmaade og fremdrager mange Punkter, som vi den Dag i Dag kan kendes ved, hvorfor nogle af disse fremdrages.

Først paataler Forfatteren det uheldige ved at overdrage Byggearbejder gennem Licitation til den lavestbydende, idet dette fører til, at Entreprenøren søger at opføre Bygningen paa den mindst bekostelige Maade.

Dernæst paatales Funderingen, som ikke udføres med tilbørlig Forsigtighed, hvorfor Hovedmurene i de opførte Huse ofte viser store Revner.

Forfatteren paataler ogsaa det uheldige i at grave sig ned i Jorden, og der indrette Kældere til Beboelse, hellere maa man benytte disse til Oplag for Brændsel, som man nu til stor Skade for Bygningernes Tage lægger op paa Lofterne. Derved kan saa den første Etage lægges lige med Jordoverfladen og benyttes til Forretningslokaler, dels for Købmænd og dels for Haandværkere.

Som man ser, et Forslag, der først rigtig er trængt igennem i vor Tid.

Forfatteren paataler endvidere det uheldige i, at man for at faa sine Huse saa højt takserede som muligt, anbragte saa overordentlig mange Vinduesfag, idet Husene dengang nemlig takseredes efter saa og saa mange Vinduesfag, hvorfor Pillerne indskrænkedes til det mindst mulige.

Af den Grund havde man i 1795 drevet det til at opføre 5 Etages Huse med en Pillebredde af 11—12 Tommer.

Dette havde til Følge, at det ved Plakat af 4de Juli 1795 blev bestemt, at Pillerne i nye Bygninger ikke maatte have mindre Bredde end 1 Alen.

En saadan Bestemmelse om Pillebredde træffer man først igen i den nugældende Bygningslov.

Endvidere anker han imod at udføre Husenes Gesimser og Sparrehoveder af Træ, Skorstenens Trækning i Tagetagen for at faa Skorstenspiberne symetrisk anbragte, det uheldige ved mange Kvistes Anbringelse, som giver et utæt Tag. Ligeledes vilde Anbringelsen af Kobberrør paa Husene i Stedet for Blikrør være betydeligt billigere i Længden, og det hensigtsmæssige i om Folk, der vilde bygge, blev tvungen til at forelægge sin Plan for en bygningskyndig.

Om det indsendte Forslag og Afhandlingen udstedte Direktionen i Marts 1772 en Attest for Rosenbergs Kvalifikationer, og ved kgl. Resolution af 21de Mai 1772, ansattes Rosenberg som Stadsbygmester. Gagen var dengang lidt over 300 Rdl: C, og for denne Løn skulde han paase Overholdelsen af de kgl. Anordninger om Bygningsvæsenet ved alle private Ny- og Ombygninger. Hans Hverv var saaledes ikke saa let, idet han ingen Medhjælp havde til Inspektionen og til Kontrollering af, at der ikke udførtes nye Byggearbejder uden Anmeldelse.

Foruden det private Byggeri, som krævede Stadsbygmesterens personlige Tilsyn, optages Rosenbergs Tid af alle hans andre Embedspligter, som Søetatens Husbygmester og Stadsarkitekt, samt af det af ham 17de Febr. 1777 oprettede Møbelmagasin, der blev af ikke ringe Betydning for mange kjøbenhavnske Snedkermestre. Alt dette Arbejde svækkede hans Arbejdskraft, og da han allerede ved sin Hjemkomst var en mærket Mand, idet han ved et Røveroverfald i Udlandet var bleven mishandlet saaledes, at hans Nerver var ødelagte, saa maatte han allerede i 1785 overdrage sit Bygmester-Embed i Søetaten til Professor Peter Meyn, dog saadan, at han ved højkongelig Naade fik Tilladelse til at beholde de 200 Rdl. aarlig, som han for dette Embede allernaadigst var tillagt, idet Meyn havde

tilbudt at overtage Embedet uden Gage, saalænge Rosenberg levede.

Stadsbygmesterembedet kneb det tilsidst ogsaa at bestride, hvorfor Magistraten havde konstitueret den af Rosenberg i en Del Aar brugte Fuldmægtig Guioni.

Den 7de December 1788 døde Rosenberg kun 49 Aar gammel. Straks derefter i det nye Aar ansattes Arkitekt Peter Meyn som Stadsbygmester i Kjøbenhavn.

MEYN, der var født 1749 i Kjøbenhavn, havde gennemgaaet Kunstakademiet, hvor han havde faaet alle dets Medailler, og senere uddannet sig under Harsdorffs Vejledning; han havde allerede siden 1771 været kgl. Bygningsinspektør og fra 1783 Medlem af Kunstakademiet.

Sit Stipendium benyttede han til en Rejse i Italien.

Foruden sin Embedsvirksomhed udførte han forskellige Byggearbejder, deriblandt som sine bedste Arbejder det kirurgiske Akademi i Bredgade og den senere nedrevne Rigsbank ved Børsen. Han var fra 1797—99 Direktør ved Kunstakademiet og fra 1809 Professor i Bygningskunst.

Mejn, Professor. Architect.

Fredag den 5te Juni 1795 lød atter Brandtrommen i Gaderne, og denne Gang brændte der 941 Huse og Gaarde, desuden blev 22 Ejendomme mer eller mindre beskadigede. Kort efter Branden fik Stadsbygmesteren sammen med Stadskonduktør Ræwert Ordre til inden 2 Gange 24 Timer at indkomme med Forslag til et forbedret Anlæg for den afbrændte Del af Staden.

Dette Forslag offentliggjordes ved Raadstueplakat af 4de Juli 1795, som nogle Uger efter udvidedes til ogsaa at gælde for Bygninger i Forstæderne og paa Stadens Grund udenfor Portene. Heri bestemmes først og fremmest, at alle udvendige Mure til Gade, Gaard og Nabo baade i For-, Side- og Baghuse i Fremtiden skal opføres af Grundmur. I Gader af 18 Alens Brede maatte Husene kun være 18 Alen høje, i bredere Gader derimod 24 Alen, i begge Tilfælde foruden Taget; men hvis dette sidste var »gebrokkent« eller med Kviste, skulde det medregnes til den størst tilladelige Højde. Alle Hjørner til Gaderne skulde »brækkes« paa 5 Alens Brede til eet Fag Vinduer med Piller. Murenes Tykkelse i Kældrene og Etagerne fastsattes til $2\frac{1}{2}$ Sten, aftagende opefter til $1\frac{1}{2}$, og Pillerne i Bygningerne maa i intet Tilfælde være mindre end en Alen brede. Gavlene skal mindst være en Flensborger Middelsten tyk og opføres en halv Alen over Taget, Skorstensankere saavel som Udlæggere til Ophejsning af Varer skulde være af Jern og de gammel-dags Hovedgesimser og Tagrender af Træ forbødes aldeles. Med Hensyn til Skorstenes Anlæg blev det befalet, at de skulde opføres fra Grunden og under ingen Omstændigheder maatte hænge paa Bjælkerne, hvorhos blev udtalt Ønske om, at der i alle Huse anbragtes to Trapper til Sikring af Menneskeliv under en Ildsvaade. Senere kom der, fornemmelig efter Stadsbygmesterens og Stadsfysikus Dr. Mangors Forslag, nogle nye

Bestemmelser til, som f. Eks., at ingen Karnapper eller Udbygninger maatte anbringes (Balkoner af Sten eller Jern i passende Højde var dog tilladte), at Jernstænger eller Bøjler ikke maatte hensættes paa Fortovene langs Husene, at alle Lofter skulde dækkes med Mursten paa Fladen eller med et to Tommer tykt Lag af stampet Ler, at Skorstenene mindst skulde rage $1\frac{1}{4}$ Al. op over Tagrygningen, og endelig at Priveter (Lokumer) ikke længere efter gammel Skik og Brug maatte anlægges under Trappen, som førte op i Huset.

Regeringen var standhaftig i Begyndelsen med Bestemmelsens Overholdelse, men maatte dog senere vise Eftergivenhed. Snart blev Hjørnerne ikke brækkede paa 5 Alen, men paa 4 eller mindre, snart byggedes der Gavle af Bindingsværk, eller Murpillerne blev gjort nogle Tommer smallere end foreskrevet, og allerede den 8de September 1795 blev Reglerne derfor paa ny indskærpede med den Tilføjelse, at alle Forseelser imod den skulde anmeldes for Politiretten, hvorefter Bygherren og Murmesteren een for begge og begge for een vilde blive dømt til at ombygge og forandre Arbejdet i Overensstemmelse med Forskrifterne.

Der findes flere Eksempler, hvor Stadsbygmesteren forbød videre Opførelse, indtil det lovstridige var rettet, og Bygningsvæsenet fraraadede, at der blev set igennem Fingre med det ulovlige, fordi enhver Undtagelse vilde »drage til Følge for flere«.

Men ret længe varede Bestræbelserne for at overholde Bestemmelserne ikke; man blev nødt til at give efter; Modstanden blev for stærk, og Plakaten af 4de Juli 1795 blev efterhaanden modificeret betydeligt. I Septbr. tillodes det allerede i visse Tilfælde at brække Hjørner paa $3\frac{1}{2}$ Alen, i det mindste naar Huset kun var 12 Alen bredt eller derunder, hvortil kom, at

Pillerne i saadanne Ejendomme maatte indskrænkes til 21 Tommers Bredde, mod at $\frac{1}{2}$ Sten blev tillagt i Tykkelsen, og til 18 Tommer mod 1 Stens Tillæg. Ligeledes maatte man nu opføre Kakkelvns-Skorstene paa Hvælvinger fra en Brandmur til en anden. Det næste Aar gik man videre og tillod Trærender paa Bag- og Sidehuse, naar de indvendigt var beklædte med Kobber, Bly eller Blik, og Yderkanterne dækkede med Mur, ligeledes Udlæggere af Træ, som dog skulde trækkes ind, naar de ikke var i Brug ved Ophejsning, og Hullet lukkes med en Jerndør, og endelig Træluger, naar de var i Plan med Bygningens Sidemur, saaledes, at Gnister ikke kunde blive liggende der og fænge. Senere bevilgedes der jævnlig Dispensation fra Reglerne naar »Omstændighederne« talte derfor.

For at hjælpe de brandlidte blev Terminen, der efter Branden stod for Døren, udsat, og i 1796 udsattes Flyttedagen fra 15. April til 13. Mai, »for at de nyopførte Huse kunde blive desto bedre udtørrede og tjenlige til Beboelse«.

Overtrædelser og Forseelser blev heller ikke saa skarpt paatalte som tidligere, og der blev givet de paagældende en Frist, undertiden paa flere Aar, inden hvis Udløb Fejlen skulde rettes. Med Hensyn til Forandringer og Tilbygninger til ældre Huse blev det i Almindelighed bestemt, at der kun kunde tillades Afvigelser fra Plakaten af 4. Juli 1795, naar Ejeren i Stedet for paa en eller anden Maade traf Foranstaltninger til at formindske Faren for Ildsvaade betydeligt. Det var i Henhold hertil, at enhver Husejer i 1799 fik Lov til at sætte en ny Etage paa sin Gaard, hvad enten den var af Grundmur eller Bindingsværk, eller omdanne Kvistene til et helt Stokværk, naar han blot opførte en af Bygningens Gavle af Mur, een Sten tyk og med en Kam over Taget.

De, der først fik begyndt at bygge, var betegnede nok, Brændevinsbrænderierne; men de vidste nok, at det dyrt betalte Haandværksarbejde, skulde det færdige Produkt snart indbringe dem igen, for — meget blev der brugt af denne Vare, — thi gav Bygherrerne ikke i Drikkepenge og Brændevin ligesaa meget som Daglønnen, risikerede de, Svendene forlod Arbejdet.

Trods alle Vanskeligheder kom der dog snart rivende Fart i Byggeriet, og uagtet Bygningsmaterialierne gik op til den tredobbelte Pris, og Arbejdslønnen steg til $1\frac{1}{2}$ à 2 Rdl. (lig med 5 à 6 Kroner i Nutidspenge), foruden Ducør og Traktement, saa kunde dog Stadsbygmesteren ved Udgangen af 1801 indberette, at der ialt var opbygget 606 Forhuse, 309 Sidehuse og 231 Baghuse, hvor der blandt andet fandtes 27 Bryggerier, 41 Brændevinsbrænderier, 10 Bagerier, 4 Farverier, 3 Garverier, 2 Sukkeraffinaderier og 2 Apoteker, og at der af ubebyggede Pladser kun var 44 tilbage.

Hele denne store, men stærkt forcerede Byggeperiode faldt i en gunstig Forretningstid, saa der blev bygget mange store Købmandsgaarde med rigelig Anvendelse af hugne Sten i Facaderne og indvendig Dekoration i Værelserne.

Det siger sig selv, at disse Aar har været en travl Tid for Stadsbygmesteren, som idelig maatte staa til Tjeneste med Betænkninger og Synsforretninger, samt forfatte Tegninger og Overslag til Magistraten, føre Tilsyn med de byggende og desuden passe sit eget private Byggeri.

Han virkede i Embedet indtil sin Død i Slutningen af Aaret 1808.

Efter Meyns Død konstitueredes Arkitekt Peter Malling i Embedet, indtil han i Løbet af Aaret 1809 blev fast ansat.

ALLING, der var født den 22. Decbr. 1781 og ældste Søn af Minister Ove Malling, havde i flere Aar uddannet sig under C. F. Hansen i Altona og været Bygningskonduktør under Opførelsen af Christiansborg Slot, samt Raad- og Domhuset.

I 1811 fik han Rejsestipendium til Rom; men han kom imidlertid ikke tilbage før i Oktober 1815, idet hans Rejsetilladelse stadig blev forlænget. Ved sin Hjemkomst sammen med Gustav Hetsch tiltraadte han paa ny sit Embede og blev 13. Decbr. tillige ansat som Bygmester i Søetaten.

Under sin langvarige Rejse havde han paadraget sig en Gæld paa 1400 Rdl. Sølv, som ved kgl. Resolution af 17. Juni 1817 dækkedes af Fonden ad usus publicos. Han udnævntes til Professor i December 1817, og blev næste Aar Medlem af Kunstakademiet.

Ved Siden af sine Embedsgerninger virkede han som Arkitekt, og hans Hovedværker er Kjøbenhavns Universitet og Sorø Akademi.

Muller

Forretningsgangen i Stadsbygmester Mallings Periode i Tiden før 1. Maj 1856 har uden Tvivl været ganske, som han overtog den fra Meyns Tid. Haandværksmesteren havde Anmeldelsespligt, saasnart nogen ny Bygning skulde opføres, for at Bygningslinierne kunde blive anviste.

Enhver Tegning til en Bygning skulde gennemgaas af Stadsbygmesteren og approberes enten af ham, naar den opførtes mod Gaarden, eller af Overbygningsdirektionen, naar den skulde ligge mod Gaden.

Om det saa var Facaderne, maatte de ikke males ud til Gaden, uden at det forud var anmeldt for Stadsbygmesteren og »Couleuren« ham forevist.

I Overtrædelsestilfælde heraf bøder saavel Ejer som Haandværksmestre fra 3 til 50 Rdl. Sølv.

Det paalægges endvidere under en Mulkt af 50 til 500 Rdl. Sølv, at der skal ske Anmeldelse for Stadsbygmesteren ved hvert Bjælkelags Læggelse.

Ligeledes skulde den byggende angive, hvilke Haandværkere han havde i Sinde at bruge, og under hvilken Mesters Anvisning Arbejdet skulde udføres.

Dispensationer fra de foreskrevne Regler har uden Tvivl været lige saa eftertragede dengang som nu; thi man finder en Plakat, som fortæller, at »Ansøgninger om Dispensationer fra de foreskrevne Bygningsregler henhører under det kgl. danske Kancelli.

Forseelser imod Bygningsanordningerne skal anmeldes af Stadsbygmesteren for Politiretten, der skal paalægge saavel Bygningsherren, samt den paagældende Mester eller Frimester, som har udført Arbejdet, een for begge og begge for een, under Mulkt at ombygge eller forandre det lovstridige.

Ved Opførelsen af nye Bygninger eller Forandring af ældre maatte altsaa — som nu — fremsendes Tegninger til Approbation, og Afgørelsen henhørte ifølge Brandforordning af 1802 under Brandkommissionen, der i 1856 bestod af følgende Medlemmer: Politidirektør J. C. Bræstrup, Stadsbygmester P. Malling, Brandmajor C. Kern og Kapt., Brygger J. C. Jacobsen. Brandkommissionen var bemyndiget til at afgøre Sager af mindre Vigtighed med Hensyn til Afgivelser fra saadanne Bygningsregler »som egentligst« angik Brandvæsenet.

Med Hensyn til Forstæderne gjaldt yderligere nogle særlige Bestemmelser, saaledes at ingen Bygning uden for Stadens Porte maatte paabegyndes, forinden Tegningen var approberet af Magistraten, og Grunden bleven forevist Kæmneren.

Bygninger inden for Demarkationslinien maatte kun være af lettere Konstruktion, og Tegningen skulde af Hensyn til Fæstningsanlæggene approberes af Demoleringskommissionen.

Imidlertid medførte Udviklingen og den vaagnende Virkelyst i alle Forhold, særlig efter Treaarskrigens Afslutning, at de hidtil gældende Lovbestemmelser blev forældede, og dette viste sig tydeligst under Koleraepidemien i Aaret 1853; idet den paa den mest eftertrykkelige Maade blottede de store Mangler og Farer, der var ved Bibeholdelsen af de hidtidige Beboelsesforhold.

I Motiverne til det nye Lovudkast siges der ogsaa:

»Da det fra alle Sider er bleven erkendt, at en gennemgribende Revision af den bestaaende Lovgivning om Bygningsvæsenet i Kjøbenhavn maatte anses for paatrængende nødvendig, har Regeringen alt i længere Tid været betænkt paa at søge tilvejebragt en fuldstændig Bygningslov for Kjøbenhavn og dens Forstæder«. Derfor blev der i Aaret 1852 nedsat en Kommission til at udarbejde Udkast til en saadan Lov, der kunde træde i

Stedet for alle tidligere i denne Henseende gældende Lovbestemmelser.

Som Medlemmer af den her nævnte Kommission udnævntes i Henhold til Allerrhøjeste Kommissorium af 7. April 1852 Politidirektør i Kjøbenhavn Christian Jacob Cosmus Bræstrup, Generalprokurør Tage Algren Ussing, Brandmajor Johan Christian Kern, Stadsfysikus, Dr. med. Børge Anton Hoppe, Stadsbygmester Peter Malling, Raadmand, Overauditør Johan Peter Holm, Borgerrepræsentant, Tømrermester H. Kayser og Arkitekt Niels Siefred Nebelong.

Denne Kommission samledes første Gang den 16. April 1852 med Politidirektør C. J. Bræstrup som Formand, og derefter som Regel hver Uge, indtil det endelige Forslag forelaa færdigt paa Mødet den 24. Maj 1854. Det fremsendtes derefter til Justitsministeriet; og Forslaget blev saa efter behørig Gennearbejdelse fra de paagældende Autoriteters Side vedtaget af Rigsdagen som den første egentlige Bygningslov for Staden Kjøbenhavn og dens Forstæder, hvorefter Loven, som tidligere anført, under 17. Marts 1856 stadfæstedes af Hs. Majestæt Kong Frederik den 7., saaledes at den skulde træde i Kraft den 1. Maj s. A.

M. W. G.

EFTER dette korte Tilbageblik paa de Forhold, som fremtvang den nødvendige Bygningslov for det private Byggeri, fremføres nogle ukendte Træk om Stadsbygmester Mallings Liv i de syv Aar, han kom til at virke under disse nye Omgivelser.

Malling var nu en gammel Mand, som i 48 Aar havde virket i Stadsbygmesterembedet, og var ikke saa lidt af en Særling.

Han boede de senere Aar paa Nørregade ligefor Frue Plads, hvor en af hans Søkende holdt Hus for ham.

Indenfor Familien kaldtes han altid for Per eller Per Professor, og naar Klokken var henad Femtiden om Eftermiddagen, saa man Professoren komme over Frue Plads i sin graa Figurfrakke og — Vinter eller Sommer — uden Overfrakke. Paa Hovedet sad den høje — Gud ved hvor gamle — Hat, rød af Solens Straaler, pjusket af Regnens Stærk.

Fra Vinduet blev Per Professor altid observeret, og aldrig saasnart var han set, før Maden blev sat paa Bordet.

Naar han saa havde spist, rejste Professoren sig for at gaa sine bestemte Antal Gange frem og tilbage over Gulvet, medens han i en halvt syngende, halvt brummende Tone, sang nogle Strofer af een og samme bestemt Melodi.

Var saa det normerede Antal »frem og tilbage« over Gulvet besørget, drejede Professoren pludselig om, og uden at sige et Ord, gik han ud ad Døren og op paa sit Kvistværelse, hvor han lukkede sig inde.

Paa dette Kvistværelse blev der ligesom paa hans Kontor aldrig fyret i Kakkelovnen, ligegyldigt hvor streng Kulden end var; og hvad han saa bestilte Resten af Tiden, ved man ikke; thi her og paa dette Tidspunkt vovede ingen at forstyrre ham.

Først om Morgenen henad Titiden gensaa man atter Professoren, naar han kom ned for at faa sin Morgendrik, halvt Kaffe og halvt Te. Derefter havde Tjenestepigen Adgang til Kvistværelset, og Stadsbygmesteren søgte sit Kontor, for atter ved Femtiden at vise sig paa samme Maade, gaaende paa den samme Side af Pladsen, syngende de samme Strofer efter Maden og paa ny lukkende sig inde paa sit Værelse ved Sekstiden.

Saaledes gik Tiden uforandret; men en Morgen kom Professoren ikke ned; man forundredes og gik op og kiggede, da der vedblev at være stille indenfor, gennem Nøglehullet.

Indenfor saa man Professoren sidde i det blotte Linned paa Gulvet. En Smed blev hentet, og man kom ind. Et apoplektisk Anfald havde ramt ham, ganske sikkert tidligt om Aftenen; thi han var ganske kold. Nu blev han bragt til Sengs; men to Dage efter — 3die Maj 1863 døde han.

Efter hans Begravelse blev hans betydelige Bogsamling, som ingen maatte røre, medens han levede, og som han havde arvet efter sin forgudede Fader Ove Malling, ordnet til Bort salg.

Ved en Tilfældighed blev en af hans egne Bøger dog forinden lukket op, og deri fandt man et Beløb paa c. 12000 Rdl. mellem Bogens Blade.

At hele Bogsamlingen nu blev grundig eftersat er naturligvis en Selvfølge; men der fandtes dog ikke flere Bøger med saadanne værdifulde gangbare Blade.

At Stadsbygmesteren ikke var dekoreret, var hans egen Skyld, idet Kong Christian den 8de havde tilstillet ham Ridderkorset. Malling gav imidlertid Overbringeren dette tilbage med den Besked, at han ikke havde en Frakke, hvorpaa han kunde hænge det.

I 1863 afgik Politidirektør Brødstrup og afløstes som Formand af Politidirektør V. C. Crone.

Samme Aar konstitueredes efter Mallings Død Arkitekt Niels Sigfred Nebelong som Stadsbygmester.

Proci

NEBELONG var født den 14de Oktober 1808, havde uddannet sig ved Kunstakademiet og der vundet alle dets sædvanlige Medailler og i 1835 tillige Æresmedaillen i Arkitektur, og tiltraadte i 1838 en længere Udenlandsrejse.

Efter hans Hjemkomst blev Ombygningen af Viborg Domkirke ham overdraget, og han udførte derefter i de følgende Aar en Mængde Ombygninger og opførte ikke saa faa Nybygninger, saavel for det offentlige som for private.

Hans største Arbejder er, som ovenfor nævnt, Viborg Domkirkes Restauration, samt tildels Ombygningen af det kgl. Teater, foruden en Del af Danmarks største Fyr, de tre store Fængsler i Viborg, Vridsløselille og paa Kristianshavn.

I 1855 udnævntes han til Medlem af Kunstakademiet, og blev 1864 ansat som Stadsbygmester i Kjøbenhavn.

Senere udnævntes han til Justitsraad.

Efter Lovens Ikrafttræden var Byggeriet til at begynde med ubetydeligt; men det varede ikke længe, førend dette tog større Fart, saa den planlagte Ordning af Bygningskommissionens Forretningsgang snart maatte ændres paa en mere indgribende Maade.

Den Del af Byen, hvor Byggeriet særlig florerede, var Nørrebro, det saakaldte Rabarberkvarter, hvor der i Løbet af faa Aar opstod helt nye Kvarterer med tæt bebyggede Gader; men ogsaa i andre Dele af Byen opførtes der nye Huse; saa havde man ventet, at Byggeloven vilde hemme og indskrænke Byggeriet, saa viste denne Frygt sig ugrundet; thi det modsatte blev Tilfældet.

Imidlertid gik Aarene deres rolige Gang; men der følte dog en Trang til at faa afhjulpet forskellige Mangler og faa indført nye Bestemmelser.

Kravene til en Omordning blev stærkere og stærkere, og efter at de forskellige Autoriteter havde ført Forhandlinger om et nyt Lovudkast, forelagtes dette Lovgivningsmagten og blev under 21de November 1871 stadfæstet.

Kort forinden denne nye Lov traadte i Kraft, nemlig den 7de Oktober, døde Stadsbygmester Nebelong, hvorefter daværende Bygningsinspektør Harald Conrad Stilling blev konstitueret i Embedet 12. Oktober 1871 og næste Aar fast ansat.

TILLING, der var født den 9de Februar 1815, havde uddannet sig ved Kunstakademiet, hvor han fik dets fire Medailler, hvorefter han i 1850 rejste udenlands med Akademiets Stipendium og i flere Aar studerede i Italien, Grækenland, Orienten, samt Mellemeuropa.

Han var i 1856 bleven ansat som Bygningsinspektør og i 1858 bleven Medlem af Kunstakademiet.

Samtidig udførte han en Mængde Byggearbejder for private, og særlig kan af disse fremhæves, Anlægget af Tivoli, Opførelsen af Kasino og Hippodromen, samt Sygehjemmet m. fl.

Han udgav tillige nogle Bøger og var en flittig Udstiller af Arkitekturkvareller paa Foraarsudstillingerne.

Den nye Lov, der nu traadte i Kraft, var ikke meget afvigende fra den første.

Det væsentligste var Kravet om mere ubebygget Areal til alle Mellemgrunde, som laa udenfor Voldene, derimod indeholdt Loven ikke nogen Bestemmelse, der tog Sigte paa de uheldige Bebyggelsesforhold, som fremkom, ved at man anlagde sin Side- eller Baggaard med kun 3 Alens Bredde, og anbragte Vinduer, fra Beboelsesrummene imod saadanne smalle Gaarde, som gav Lys

G. S. Stillim.

og Luft, *indtil* Naboen byggede og lagde en Gavl eller Bagmur i sin Skjellinie; thi saa var Lys og Luft fjernet med det samme.

Særlig Gammelholms-Kvarteret har benyttet denne Bebyggelsesmaade, og dette er for en Del Aarsagen til, at dette Kvarter selv om Sommeren paa klare Dage dog synes mørk og skummel.

Efter at nu Voldene, som hidtil havde holdt Byen indenfor de snevre Grænser, var falden, begyndte Halvfjerdsernes store Byggeperiode, hvor hele Frederiksborggade-Kvarteret rejste sig i al sin Cementvælde.

Dog længe kunde man ikke rolig se til den uheldige Mangel ved Byggeloven, og ved en resolut Optræden, som man den Dag i Dag bør paaskønne, blev nye Forhandlinger optagne og disse førte til, at et Tillæg til Bygningsloven blev stadfæstet under 15de Maj 1875. Dette Tillæg, kort som det var, fastsatte de endnu gældende Afstandsbestemmelser mellem Bygninger paa samme Grund, og mellem disse og Nabogrund, samt om fælles Lys og Tværmaal.

Forinden Udgangen af 1887 havde Stadsbygmesteren, der da gik i sit 73de Aar, følt sig trykket af Alderen, og han tog derfor sin Afsked 1ste Januar 1888.

Ved sin Bortgang udnævntes han til Etatsraad og døde den 29de November 1891.

Efter hans Afgang udnævntes Bygningsinspektør P. Bönecke til Stadsbygmester.

G. Enck

BØNECKE, der er født den 19de April 1841, uddannede sig til Bygmester under Theoph. Hansens Vejledning i Wien i fire Aar, hvorefter han tilbragte to Aar paa Rejser, særlig i Italien.

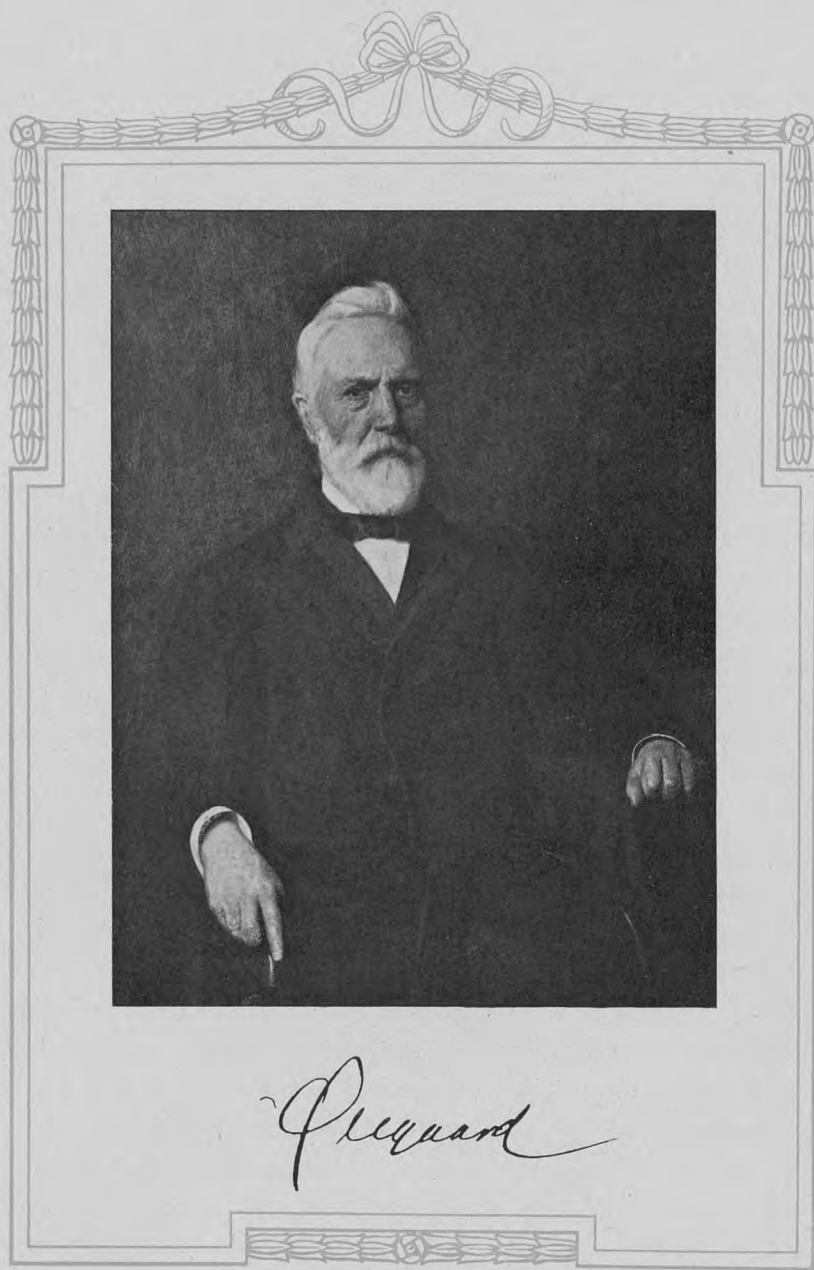
Efter sin Hjemkomst blev han i 1873 ansat som Bygningsinspektør, hvilken Stilling han beholdt til sin Udnævnelse til Stadsbygmester 1ste Januar 1888. I 1875 vandt han den Hansenske Medaille.

I 1893 udnævntes Stadsbygmesteren til Professor.

Helt tilfreds var man imidlertid ikke med den gældende Lov og faa Aar efter arbejdedes der atter paa en ny Byggelov.

Et Udkast blev ogsaa færdigt og vedtaget af Kommunalbestyrelsen, hvorefter det blev indsendt til Lovgivningsmagten; men man var dengang i Visnepolitikens golde Dage, hvorfor der hengik herved elleve Aar, inden Udkastet blev Lov og stadfæstet under 12. April 1889.

Den nye Lov var atter bygget over den første Lov af 1856 og de efterfølgende, dog med forskellige Forbedringer, men rigtig-

Pequard

som hidtil havde været god Latin, nemlig saa store Butiksaabninger som muligt uden Hensyn til, hvorledes disse faldt ud i Henhold til de øvrige Etagers Inddeling.

Dette lykkedes udmærket; man bragte nu sin Stueinddeling i Samklang med Etagerne.

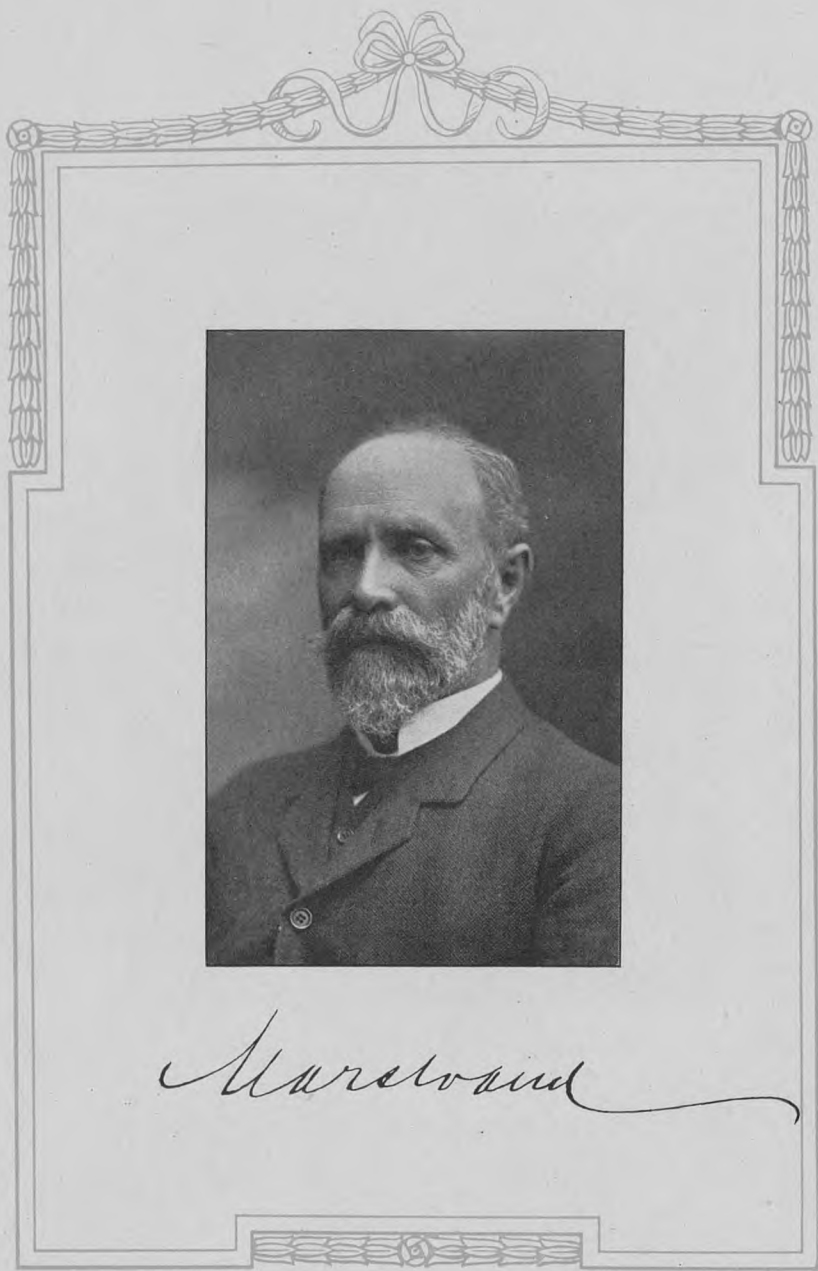
Men kom man saa vidt paa sit Hus, saa manglede man en væsentlig Faktor, og det var Taget. Dette var tildels borte, idet man for at forøge den indvendige Højde i Værelserne havde sænket Tagrygningen i Henhold til Bygningslovens § 20. Man havde derved vundet et betydeligt Gode, men ogsaa i arkitektonisk Henseende mistet Hatten paa Manden.

Her er det imidlertid, at vor nuværende Stadsbygmester saa klart og ramte Sømmet paa Hovedet, idet han anbefalede til Dispensation alle de Forslag, der var vel udarbejdede, selv om de havde sin fulde Taghøjde og de til Forøgelse af den indvendige Højde havde benyttet sig af den Ret, som ovennævnte Paragraf gav.

For denne Resoluthed over for dette Punkt og flere andre, saasom Anbringelse af Gavlpazier, Frontoner, Karnapper o. s. v. skylder man ved denne Lejlighed Stadsbygmesteren en stor Tak; thi derved er de Bygninger, som er opført i de sidste ti Aar, bleven en Pryd for Byen, værdig til Efterfølgelse.

Marsland

SOM Medlemmer af Bygningskommissionen har gennem de 50 Aar mange bekendte og betydelige Mænd haft Sæde, og følgende har i denne indtaget Formandsstillingen:

Politidirektør C. J. C. Bræstrup	1856—1863
— V. C. Crone	1863—1871
Borgmester C. D. Ehlers	1871—1885
— C. H. Øllgaard	1885—1904
— Marstrand	fra 1904.

Af Justitsministeriet har følgende været valgte som Medlemmer:

Vandbygningsinspektør L. A. Colding	1856—1873
Arkitekt N. S. Nebelong	1856—1863
— Prof., kgl. Bygningsinspektør H. C. Hansen	1865—1872
Vicepolitidirektør V. Oldenburg	1872—1877
Tømremester H. H. Kayser	1873—1885
Vicepolitidirektør Eugen Petersen	1877—1887
Arkitekt J. E. Gnudtzmann	1885—1889
Vicepolitidirektør V. C. Ravn	1887—1905
— V. C. D. Christensen	fra 1905.

Og valgte af Kommunalbestyrelsen:

Kapt., Brygger J. C. Jacobsen	1856—1857
Tømrmester H. H. Kayser	1857—1866
Arkitekt J. D. Herholdt	1866—1870
Tømrmester F. C. V. Thymann	1870—1874
Mekanikus J. H. Hellerung	1874—1881
Maskinfabrikant P. Th. Hüttemeier .. .	1881—1893
Arkitekt O. V. Koch	1893—1901
Forretningsfører for »Dansk Tømmerfor- bund« From-Petersen	fra 1901.

Endvidere har følgende Stadslæger haft Sæde i Kommissio-
sionen:

Dr. med. B. A. Hoppe	1856—1865
— C. F. Hempel	1865—
— P. A. Schleisner	1865—1886
— J. A. C. Tryde	1886—1896
Dekanus H. E. E. M. Hoff	fra 1896

og følgende Chefer for Brandkorpset:

Oberstløjtnant, Tømrmester J. C. Kern .	1856—1859
— — F. C. Balsløw	1859—1868
Tømrmester J. A. Blom	1868—1870
Løjtnant, kand. polyt. J. C. E. H. Schön- heyder	1870—1883
Kaptajn C. H. A. Carlsen, konstitueret ..	1883—1884
Oberst D. F. S. v. Meyer	fra 1884.

Meyer

E. M. Hoff

From. Petersen.

V. A. Christensen

Under Bygningskommissionen sorterer Bygningsinspektørerne for hvert sit Distrikt.

Kjøbenhavn blev ved Bygningskommissionens Dannelse delt i 3 Distrikter. I Aarenes Løb fandt nogle Omlægninger Sted, og 1ste Oktober 1873 deltes 2det Distrikt i 2 Distrikter. Det deraf udskilte 4de Distrikt blev 1ste Aug. 1889 atter delt i to, hvorved 5te Distrikt opstod. Hele Byen var altsaa før Indlemmelsen delt i 5 Distrikter. Da Indlemmelsen fandt Sted, tilkom der 3 Distrikter, saaledes at Kjøbenhavn nu tæller 8 Bygningsinspektorer.

Bygningsinspektørernes Lønning ansattes i 1856 til 800 Rdl. og blev i 1875 forøget til den endnu gældende, nemlig 2400 Kr. aarlig.

Bygningsinspektørerne har hver i sit Distrikt Tilsyn med de nye Byggeføretagender. Til dem meldes ethvert paatænkt Byggeføretagende, og intet Arbejde maa paabegyndes, før de har approberet det.

I de forløbne 50 Aar har følgende været ansatte som

BYGNINGSINSPEKTØRER.

Arkitekt N. H. Nebelong	1856—1868
— S. Th. E. Sørensen	1856—1867
— H. C. Stilling	1856—1871
— Ove Petersen	1867—1873
— Vilh. Petersen	1869—1874
— Hans J. Holm	1872—1873
— P. C. Bönecke	1873—1879
— L. H. Knudsen	1873—1889
Tømrermester Hans Christensen	1874—1875
Arkitekt Vilh. Friedrichsen	1875—1889
— R. L. Mathiesen	1875—1888
— Thorv. Sørensen	1888—1905
— Joh. Schrøder	1888 —
— C. G. P. Thonning	1889 —
— A. E. Thomsen	1889 —
— O. P. Momme	1889—1899
— P. Nic. Hansen	1899 —
— C. E. S. Klingsey	1901 —
— Prof. A. J. C. A. Thejll	1901 —
— S. C. C. Jørgensen	1902 —
— Lauritz I. Larsen	1905.

Bygningsinspektørernes Arbejde er i Aarenes Løb stadig bleven forøget, og særlig blev det næsten uoverkommeligt i den Periode, hvor Voldkvartererne rejste sig, idet den vanskelige Pilotering krævede et meget stærkt Tilsyn, dette førte til, at der 1873 tilstodes Bygningsinspektørerne et samlet Beløb af 600 Kr. til Ekstrahjælp, hvilket Beløb i December 1875 forhøjedes til 2000 Kr. aarlig til 4 Assistentter.

Derved indførtes Ansættelse af en fast Assistent i hvert Distrikt med Henblik paa, at man gennem disses Virksomhed, kunde finde Mænd, der var egnede til fremtidige Bygningsinspektører.

De Mænd, der siden have indtaget disse Stillinger, er følgende:

Henry Meyer	1876—1878
Peter Conrad Wandall	1876—1878
E. F. Jeppesen	1876—1877
Andreas Jensen	1876—1878
C. Andresen	1877—1880
Thorv. Sørensen	1877—1888
Fr. Rothe	1878—1882
O. Kramp	1879—1888
Klaumann Krøyer	1880—1883
H. P. Ditlefsen	1882—1883
A. C. Berthelsen	1883— —
Heinrich Hansen	1884— —
Carl Ohlerich	1888—1891
R. L. Møller	1888—1889
Viggo Woldbye	1889—1894
Henrik Mohnsen	1889 —

Sibbern Køhler	1891—1894
Nicolai Hansen	1894—1899
Laurits I. Larsen	1896—1905
Strøm Tejsen	1899—1900
Thor Beenfeldt	1900—1902
O. Steffen Johansen Vennike	1901 —
Rasmus Jensen	1901 —
H. Chr. Meyling	1902 —
A. M. Dahl	1902 —
Robert Heinr. Hansen	1905 —

Oprindeligt ansattes disse Assistenten som Tilsynshavende ved Funderingsarbejderne, men Tid efter anden gled de mere og mere over til at blive en virkelig Assistance for Bygningsinspektørerne baade i Distriktet og paa Kontoret, ligesom disse under Bygningsinspektørens Orlov konstitueredes i Embedet. Senere forandredes dette dog til, at der konstitueredes en anden Bygningsinspektør under Orlov eller Sygdomsforfald.

Af fornævnte Grund svarede den fastsatte Gage selvfølgelig ikke længere til det ydede Arbejde, hvorfor Assistenterne ogsaa gentagne Gange ansøgte om Forhøjelse, som de opnaaede den 1ste April 1906, hvorefter Gagen fastsattes til 1000 Kr. aarlig.

FØRSTE DISTRIKT

omfatter Vestervold og udenbys Vester-Kvarter.

Alf Thomsen

Robert Heinrich Hansen

ANDET DISTRIKT

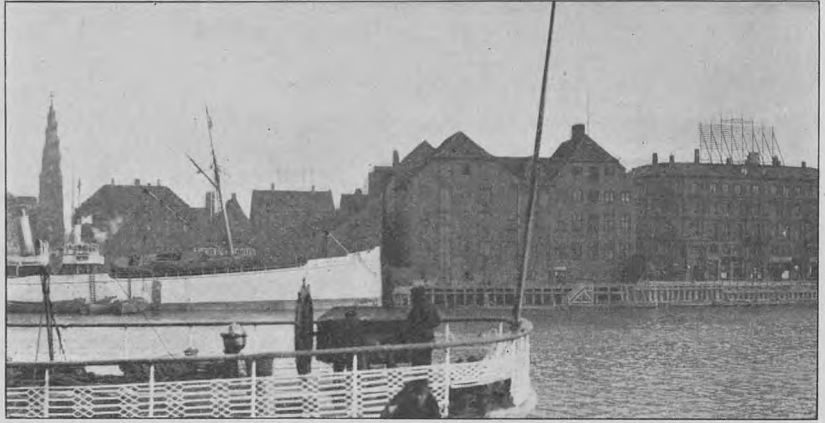
omfatter: Nørrevold-, Østervold-, Snarens-, Vester-, Nørre-, Klædebo-, Frimands-,
Rosenborg- og Kjøbmager-Kvarter.

P. Jørgensen

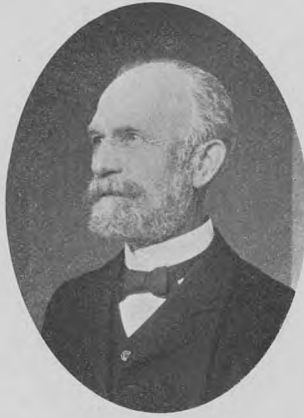

H. Møller

TREDJE DISTRIKT

omfatter Øster- og Strand-Kvarter, Kristianshavn med Amagerbro,
St. Annæ Øster- og St. Annæ Vester-Kvarter.

Johann Schrøder

A. Berthelsen

FJERDE DISTRIKT

omfatter den Del af Klædebo-Kvarter, som begrænses af Sortedamsdosseringen, Sortedamsgade, Dosseringen, Aaboulevarden, Lygteaaen til Lygten, Stadens Grænse til Lynghyvej, Østre Allé, Trianglen, Østerbrogade til Sortedamsdosseringen.

A. Thomsen

H. J. Thomsen

FEMTE DISTRIKT

omfatter den Del af udenbys Klædebo, som mod Syd begrænses af Classensgade og dennes Forlængelse til Øresundet, mod Øst af Øresundet, mod Vest af Østerbrogade, Østre Allé og Lyngbyvej.

Nicolai Hansen

Rasmus Linsen.

SJETTE DISTRIKT

omfatter Brønshøj (indlemmet i Kjøbenhavn 1. Januar 1901).

Hingsey.

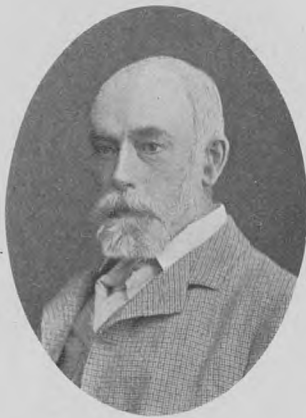

E. Dahl

SYVENDE DISTRIKT

omfatter Valby (indlemmet i Kjøbenhavn 1. Januar 1901).

Mejl

Kemike

OTTENDE DISTRIKT

omfatter Sundby og Nathanaels Sogne (indlemmet i Kjøbenhavn 1. Januar 1902).

J. G. Larpén

H. Chr. Vaseyberg

Paa Bygningskommissionens Kontor blev samme Aar, denne dannedes, under 27de Maj F. C. C. Eriksen ansat som Kasserer og Sekretær.

ERIKSEN havde allerede dengang været 6 Aar hos Stads-konduktøren og forblev nu i denne nye Stilling i Bygningskommissionen indtil 1ste Juni 1905, altsaa i samfulde 49 Aar.

At der i denne Gerning er ydet et betydeligt Arbejde gennem alle disse mange Aar er en Selvfølge, og særlig under de store Byggeperioder har der været stillet store Krav til denne Mands Arbejds-kraft og Ydeevne, men Pligtopfyldelse, Arbejdsdygtighed, minutios Nøjagtighed og ingen andre Interesser end netop sin Gerning, var et Særkende for denne Mand, og derfor lykkedes det for ham at udfylde sin Plads, saaledes at han vandt alles Paaskønnelse.

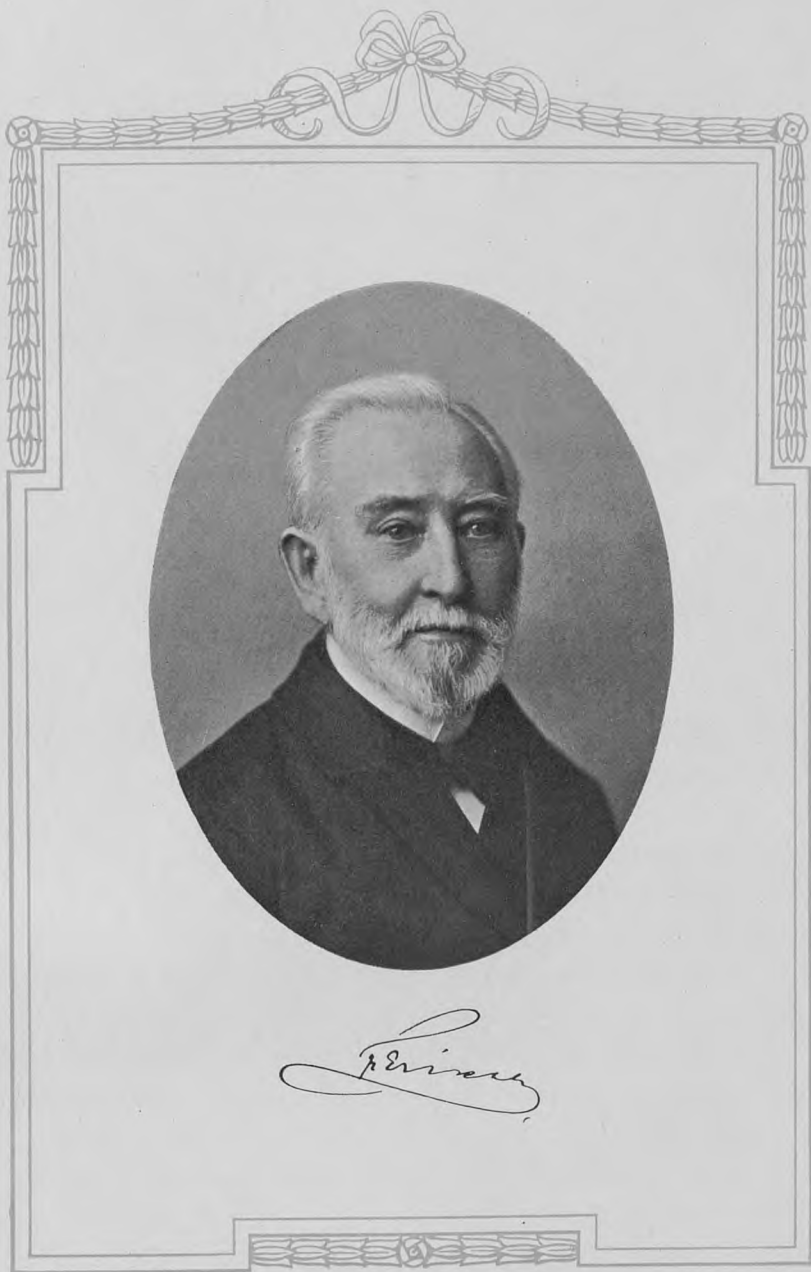
Fra hans Medarbejdere fik dette ogsaa sin Paaskønnelse ved de Jubilæer, han gennem den lange Aarrække opnaede at holde, og fra udenforstaaende, som i Embedsmedfør var kommen i Berøring med ham, ved OVERRÆKKELSEN af en større Pengegave til en Rekreation efter eget Forgodtbefindende.

Endvidere blev han 1900 udnævnt til Justitsraad.

Naar han nu sidste Aar søgte og fik sin Afsked, var det for at opnaa en velfortjent Hvile efter den lange Arbejdsdag.

Efter hans Afgang konstitueredes den 1ste Juni 1905 kand. jur. E. v. Tangen Sivertsen.

Den 1ste Januar 1901 forøgedes Personalet med en Ar-

Lindsay

Axel Møller. E. von Tausen Lovén.

kitekt til Medhjælper for Stadsbygmesteren, nemlig Arkitekt Axel Møller.

Ti Aar efter Lovens Ikrafttræden krævede det stadigt forøgede Arbejde imidlertid mere Assistance, hvorefter der blev ansat en Skriver Chr. Raun, der ved sin Død i 1876 afløstes af Axel Sørensen.

Forinden var dog Personalet bleven forøget med D. V. Clausen, som ansattes i 1875 og fremdeles nu virker som Assistent.

I 1881 døde Axel Sørensen, hvorefter C. J. Lundberg 1ste April ansattes i denne Stilling, og 1ste April d. A. holdt sit 25 Aars Jubilæum.

Under 1ste Januar 1901 forøgedes Personalet med Frøken Vilhelmine Eriksen som Skriver.

Samme Aar, Bygningskommissionen blev oprettet, ansattes

O. V. Clansen

O. Sundberg

Vilh. Erikson

Johan Ernst Ehlern som Bud med en aarlig Gage af 150 Rdl., og han virkede i denne Plads til sin Død 29de Marts 1868.

J. C. Cato

I de senere Aar, da Helbredet begyndte at svigte, blev han assisteret af sin Datter, og efter hans Død overdroges Budpladsen til denne.

Af alle de Mennesker, som paa den ene eller anden Maade er kommen i Berøring med Bygningsvæsenet, er der næppe nogen, som ikke har kendt Enkefru Cato, naar hun vandrede rundt fra Medlem til Medlem og ud til de forskellige Bygningsinspektører med sin Mappe. Den Mappe, som alle de byggende vidste, indeholdt Bygningskommissionens eller Justitsministeriets eftertragtede Bekræftelse paa et eller andet Andragende.

Fru Cato var velset, og helt hjemlig var Forholdet i alle de Aar, hvor Bygningskommissionen havde til Huse i Knabrostræde No. 1, hvor en Del af Lejligheden var anvist hende til Beboelse.

Efter 33 Aars Forløb, den 1. Decbr. 1901 søgte Fru Cato paa Grund af Alderdom sin Afsked.

Budpladsen har siden kun været midlertidig besat.

Det første Kontorlokale, Bygningskommissionen lejede, var paa en 1ste Sal i Brolæggerstræde No. 11 og bestod af 2 Værelser.

At Professor Malling selvfølgelig ikke vilde flytte fra sit Kontor i Lille Kongensgade er næppe til at forundres over, han besørgede sin Gerning derfra og aflagde kun et Besøg i Brolæggerstræde engang om Dagen for at underskrive.

Efter et Aars Forløb flyttedes Kontoret til Nytorv No. 17, hvor det fik 3 Værelser. Her var man til Huse i et Par Aars Tid, hvorefter man fik Husly paa 2den Sal i Raad- og Domhuset.

I 1882 maatte Lokalerne afgives til andre Myndigheder, og man maatte atter søge ud til private Huse.

Kontoret indrettedes nu i Knabrostræde No. 1, hvor der ligeledes fandtes 3 Værelser og desforuden Arkiv og Budlejlighed. Herfra flyttedes først 1901 til det nye Raadhus paa 2den Sal imod Tivoli, og derefter 1ste Januar 1906 til de nuværende Lokaler imod den aabne Gaard.

Her vil formodentlig for lange Tider Behandlingen af Bygningskommissionens Sager foregaa.

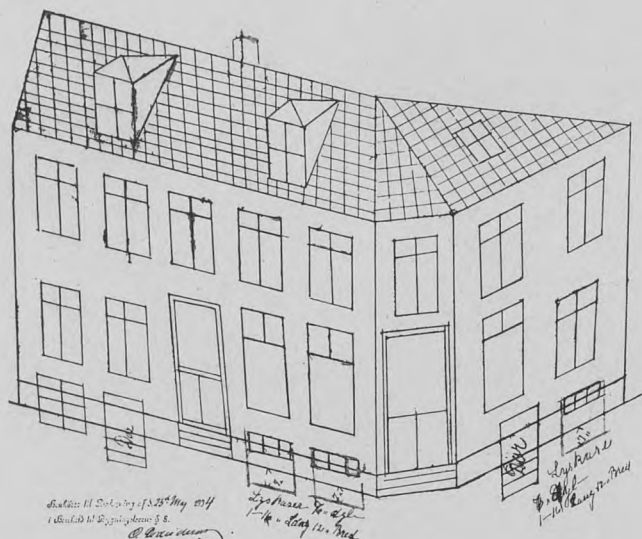
De byggende vil ligesom i gamle Dage søge hertil for at erholde de mest udstrakte Dispensationer fra Loven.

Derimod vil Forholdet Personalet imellem være forandret og ikke ligne den svundne Tid, hvor Bygningskommissionen saa sent som i 1770 stiller en Mand, der var i dens Tjeneste, i Udsigt, at saafremt han atter viser sig i Drukkenskab, vil han blive straffet med at bære den spanske Kappe, og saafremt det ikke hjalp »da at vorde casset«.

I Bygningskommissionens Arkiv vil man fra de forløbne 50 Aar finde opbevaret alle de Tegninger og Skrivelser, som er udfærdigede vedrørende Bygningers Opførelse eller Forandringer. Ser man disse Sager igennem, vil det meste være sædvanlige

Tegninger, daarligere jo ældre de er og mangfoldiggjorde paa alle de forskellige Maader, som der har været i Brug til de forskellige Tider.

Nutildags modtages kun Tegninger udførte i Tusch, eller naar de er trykt med Bogtrykkersvætte, men tidligere modtoges hektograferede og med blaåt Indlægspapir overførte Tegninger.

At disse var slemme siger sig selv, særlig de hektograferede var mange Gange saa fulde af Hektografmasse, at man ikke kunde lukke saadanne Tegninger op uden at maatte rive dem fra hinanden.

Nutildags er det Materiale, der leveres, bedre, og engang imellem, men dog kun sjældent, indleveres der Tegninger, som vidner om stor Tegnefærdighed og smuk Mangfoldiggørelse.

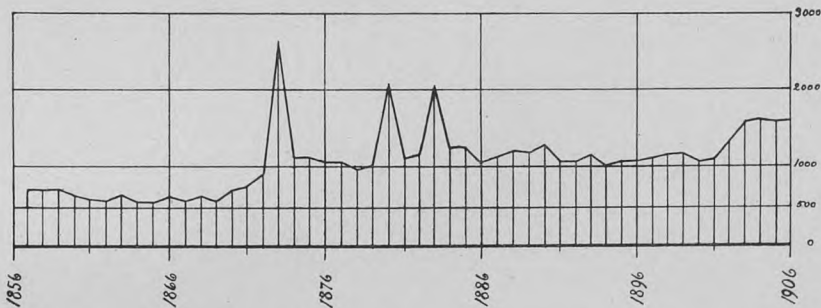
Til Tider fremsendes der ogsaa Tegninger fra ikke Fagfolk;

disse maa som Regel kasseres, da de er for mangelfulde, for det er naturligvis meget sjældent, at en Lægmand fremsender en Tegning og et Andragende om at »synke 3 Kældervinduer«, der som vedstaaende kan approberes, men tillige er saa fornøjelig at se paa.

I de 50 Aar, der er forløbet, er der indkommen 53,900 Sager, og fordeler man disse efter det Antal, som der er fremsendt hvert Aar, vil man faa et tydeligt Billede af, hvorledes Byggevirkksomheden har været i Aarenes Løb.

Det laveste Antal Byggesager faldt i Aaret 1864 med 543 Sager, og det kulminerede i Aaret 1873 med 2670. Ansøgerne

har ogsaa i Tidernes Løb forandret sig. Tidligere og indtil Midten af Firserne var det almindeligt, at den byggende, naar han da var Bygningshaandværker, Tømrer eller Murer, selv lavede Tegningerne og indleverede disse til Approbation. Det var kun ved større Arbejder og meget sjældent ved private Huse, at Arkitekter var den Ansøgende.

I sidste Halvdel af Firserne begyndte det at blive mere vidtløftigt at indsende Sagerne, og for Haandværksmesteren, som tillige havde sit Haandværk at paase, blev det mere og mere vanskeligt at følge med.

Der fremstod derfor ret naturligt en ny Stab, dels Haandværksmestre, som lagde Haandværket paa Hylden, og dels yngre Mennesker, som havde gennemgaaet Teknisk Skole eller besøgt Akademiet uden at tage Afgang.

Disse kastede sig med Iver over den nye Opgave, at være Bindeleddet mellem Autoriteterne og de byggende.

En Del af disse frembragte meget godt paa Planernes Omraade, Façaderne lagdes der i den Periode ikke ret megen Vægt paa; men der fandtes selvfølgelig ogsaa enkelte, der tog sig Opgaven meget let, særlig maaske paa Østerbro findes der mange Huse, som er fuldstændig ødelagte i Planen for ikke at tale om Façaderne, der er rene Uhyrligheder paa det arkitektoniske Omraade.

Imidlertid fortrængte disse i Aarenes Løb Haandværksmestrene, idet disse ret snart indsaa, at der var udmærket Plads for begge.

Det er derfor meget sjældent nu til Dags at se en Haandværker indsende Tegninger, herfra fraregnet nogle ganske faa af de ældre Mestre, der vedblivende holder paa det, der var Kotyme i deres Ungdom, og saa en enkelt ny, som tror, at han med al den Praktiskhed, han sidder inde med, kan frembringe noget, der er meget bedre end det, de laver, der udelukkende har kastet sig over den Opgave at tegne og konstruere.

Det gaar dog som Regel snart op for ham, at han nødvendigvis maa blive den lille, og at han maaske kan gøre mere Gavn som Kritiker end ved selv at komponere, og det gaar i

vore Dage ogsaa mere og mere op for de byggende — at det er lige dyrt, hvor man lægger Stenen, men det er ikke ligegyldigt, *hvorledes* man lægger den — og at Straffen for et daarligt Anlæg begynder den Dag, Haandværkerne forlader det færdige Hus.

Hidtil havde de Arkitekter, der havde Afgang fra Akademiet holdt sig noget tilbage fra at tegne borgerlige Huse, men i Slutningen af Aarhundredet, hvor der ude i Livet begyndte at røre sig en bedre Forstaaelse af Arkitektur, kastede den yngre Generation sig med Iver over det private Byggeri, og det viste sig, at Arbejdsfeltet var stort nok, til at en meget stor Stab af saavel ældre som yngre Arkitekter baade med og uden Afgang kunde tjene deres Brød.

Der er nu for Tiden en Lyst til at gennemarbejde Projekterne, en Offervillighed fra Bygherrerne til at bekoste, og en Forstaaelse hos Publikum af Arkitekturens Gode.

Det er nemlig ikke ligegyldigt, hvorledes vore Huse ser ud, thi det er disse, der giver Gaderne Harmoni og Stemning, og da man stadig tidlig eller sildig færdes i disse, forplanter Skønhedsindtrykkene sig uvilkaarligt til Sindet.

Og er dette vakt, føres det med Lethed over paa alle andre Forhold i Livet.

Lad det derfor være Arkitekternes Opgave for Fremtiden i hvert enkelt Tilfælde at skabe det bedst mulige frem, og Lysten maa nu være saa meget større, idet vi har dygtige Haandværkere til at føre Tankerne og Ideerne ud i Livet.

Tænker man tilbage paa alle de Byggearbejder, som er udførte siden Bygningskommissionen stiftedes, maa man forbavses over det Held, der har fulgt disse; thi de Uheld, som har fundet Sted, er i Forhold til Arbejdernes store Antal for lidet at regne.

Det første store Uheld fandt Sted Fredagen den 15de Ja-

nuar 1875 Kl. 8^{1/2} om Morgenen ved Nørrevold, hvor en Del af Facaden mod Gaden styrtede ned, medens Resten faldt et Par Timer senere. Heldigvis skete Uheldet paa et Tidspunkt, hvor Arbejderne holdt Hvil, saaledes at ingen kom til Skade.

Den egentlige Aarsag til dette Uheld er aldrig bleven op-

lyst, men skyldes maa-
ske en Samling af til-
fældige, uberegnelige
Aarsager.

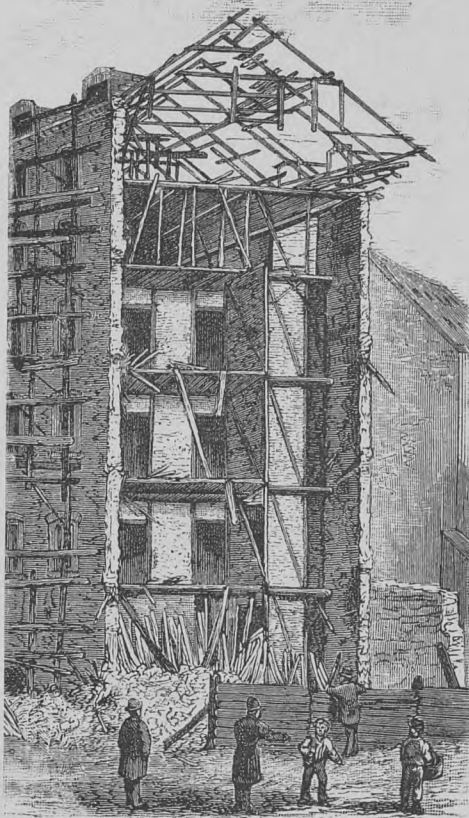
Opførelsen fandt
Sted under uheldige
Vejrforhold, hvorved
Murværket blev gen-
nensivet med Vand, saa
Fugerne mellem Stik-
kene sikkert er blevne
udskyllede.

Fundamenterne var
udførte af Beton, der
hvilte paa Sandpiller,
som var førte ned til
fast Bund.

Facaden blev atter
opført, nogle mindre Sik-
kerhedsforanstaltninger
undtagne, i samme Skik-
kelse som før Katastro-
fen, og henstaar den
Dag i Dag uforandret.

2 Dage senere, Søndagen den 17de Januar, ligeledes om
Morgenen, faldt Gavlen paa en ny opført Bygning paa Hjørnet
af Gl. Kongevej og Petersens Passage, medtagende et mindre
Stykke af Gade og Gaardfacaden.

Aarsagen til dette Uheld var næppe nogen Tvivl underkastet.
Daarligt Arbejde, forsømt Afstivning under Gravning langs

med Gavlen, og en skødesløs Fundering paa Strækholter, var Aarsagerne til Katastrofen, og efter at nøje Undersøgelser havde fundet Sted beordrede Bygningsvæsenet alt det opførte nedbrudt.

Dette Paalæg gav Stødet til en Mængde fornyede grundigere Undersøgelser, Forslag og Beregninger for at frelse saa meget som muligt af det opførte.

Langt om længe tillod Bygningsvæsenet, som Forsøg, at omfundere Huset med Betonfundament ført ned i Brønde, hvorefter saa hele Huset atter skulde henstaa et længere Tidsrum interims belastet.

Til alle disse Forsøg medgik der meget lang Tid, saadan at Bygningsinspektøren først efter $2\frac{1}{4}$ Aars Forløb kunde udstede den endelige Attest for, at Huset kunde tages i Brug. Folks Interesse for begge disse Ulykkessteder var saa stor, at man efter Nedstyrtningen trods Regn og Taage valfartede dertil for personlig at tage Forholdene i Øjesyn.

I Aviserne skrev man om Begivenheden »at det Kjøbenhavn, som kommer, har faaet en uhyggelig Lighed med det Kjøbenhavn, som forsvinder«.

Heller ikke i Datidens Døgnpoesi forblev Begivenheden upaataalt, hvad der fremgaar af nedenstaaende Digt.

Hist i Gothersgadens Flugt
Ligger der et Hus saa smukt.
Væggene ej mere staa,
Vindverne blev ganske smaa;
Kniberi, saa slet bevendt,
Buen nok for højt var spændt.
Medens Frokost-Lærker kvidre,
Synker Murværk o. s. v.

Som en Mur saa stille, ak!
Bitre Kalke Muren drak.
Kalken spilled' den et Puds,
I kan tro, der laa et Hus!
Lejlighederne de faldt,
Grunden var — har man fortalt:
Haandværksfolkene de vilde
Ha'e endnu et Rejsegilde.

Se, hinsides Axelhus
Ligger ogsaa Sand og Grus;
Der en Bygning stod en Stund
Uden nogen rigtig Grund,
Saa der kom en Krisis fæl:
Arbejdet nedla'e sig selv;
4 blev til 1 Etage,
Der var ikke mer Passage.

I den dunkle Gasværks-Sol
Sidder Ehlers i sin Stol;
Kinden luer dobbelt rød,
Barnet har han paa sit Skød,
Ja, den lille Bygningslov,
Se, hvor yndigt ind den sov,
Drømmer om Paragraffer smukke
I sin lille pæne Vugge.

Af mindre Uheld var der Aaret i Forvejen falden en Gavlned i Rabarberkvarteret, uden at det var muligt at opdage Aarsagen dertil, og Bygningsinspektøren fik Tilhold om i Fremtiden at være mere paapasselig og aarvaagen.

Nogle Aar efter blev dog Uheldet opklaret, idet en Mursvend, der var bleven fortørnet paa sin Mester, indfandt sig hos den paagældende Bygningsinspektør og afgav den Forklaring, at Murmesteren havde udgravet Ler inde i Bygningen og derved undergravet hele Gavlmuren, hvorefter denne en skønne Dag skred ned, men samtidig dækkede over den begaaede Ulovlighed.

Det næste, der sker, er af en anden Art og ulige interessantere. I Vinteren 1886 paabegyndtes Funderingen af en Kommuneskole i Prinsesse Charlottegade; efter at de nødvendige Prøveboringer og andre Forsigtighedsregler nøje var iagttagne, paabegyndtes Opførelsen. Da Skolen var naaet til anden Sal i Juni Maaned, begyndte Murene at synke, saa Stenene paa forskellige Steder knækkede.

Der blev uopholdelig foretaget Afstivninger og Efterregning af Konstruktionerne; Udregningerne viste, at Trykket paa Grunden for Ydermurenes Vedkommende varierede fra 27 til 34 t pr. $\square$ Tomme og 58 t under Hovedskillerummet.

Fundamenterne blev undersøgte, og disse var fortrinligt hærdede; man gravede udenfor Bygningen 10 Fod ned i Leret, som viste sig at være sædvanlig gult sejt Ler, hvorimod den blaa Ler længere nede blev blødere og blødere, indtil den naaede Sandbunden.

Byggegrunden laa i Forhold til Overfladevandet i en Dal. Gennem mange Aar var Vandet strømmet til dette Sted og havde derved oplødt den nederste Del af Lerlaget, og derfra maatte Kalamiteten søges.

For nu at frelse Bygningen skred man til at bore 12 Tommer Huller under Betonbjælken ned til Sandlaget.

Man huggede først en lodret Rille i Betonbjælken for at faa Plads til Borestangen, og borede derefter ned. Naar saa Hullet var boret, blev dette fyldt med Beton til et Stykke fra Undersiden af Fundamenterne, hvorefter man undermurede Resten.

Dette blev gjort paa begge Sider af Fundamenterne, og man anbragte ialt paa denne Maade 310 borede og udstøbte Piller, foruden 26 udgravede og opmurede Piller.

Trykket paa disse Piller blev 80—100 ℳ pr. $\square$ Tomme.

Efter at disse Arbejder var færdige, kom Bygningen i Ro; men der medgik et Ekstrabeløb paa 28,368 Kr. 69 Øre til denne Ekstrafundering.

En større Katastrofe blev heldigvis undgaaet i 1888 paa Sortedamsdosseringen, ved at Bygningsassistenten ved en Inspektion fandt det mistænkeligt, at alle Kældervinduesaabningerne paa en under Opførelse værende Bygning var beklædte med nye Brædder, og alle andre Nedgange til Kælderen afspærrede.

Ved nærmere Undersøgelse viste det sig saa, at Façadepillerne var revnede paa hele Højden, og Hovedskillerummet, som havde en Tykkelse af $1\frac{1}{2}$ Sten, var flækket paa langs, saaledes at der var en Aabning paa flere Tommer mellem den $\frac{1}{2}$ Stens og den 1 Stens Mur. Endskønt Haandværkerne havde opdaget Skaden, nærede man dog ikke større Frygt, end man vedblev med at rejse Taget og yderligere belaste de flækkede Piller, skønt ingen vidste, hvad Øjeblik det hele havnede i Kælderen. Aarsagen her maatte atter for en Del søges i Vejrliget, streng Vinter med afvekslende stærkt Tøvejr havde til Følge, at Stenene, som op sugede det Vand, der stod i Kælderen, sprængtes. Man havde nemlig for at skaffe Snevandet bort fra Stuebjælkelaget

boret Huller i Indskuddet, saaledes at dette drev ned paa Kælderbjælkelaget og derfra gennem Huller atter ned i Kælderen.

Paa Vesterbrogade styrtede i 1889 den 8de Juli Kl. 11 Gavlen ned paa et 2 Etages Hus. Man havde udgravet ved Siden af til en ny Bygning, hvorefter Regnen havde opblødt Grunden, og da Gavlen, grundet paa den langs med denne liggende Gennemkørsel, ikke var videre godt forbunden med den øvrige Del af Huset, gled denne ned i den gravede Grund.

Endnu var alt imidlertid gaaet godt, og det var først 3die Februar 1891, at Menneskeliv gik tabt, ved at en stor Kran paa en under Opførelse værende Bygning paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Gothersgade faldt ned fra 2den Sals Højde og i Faldet dræbte en Dame og kvæstede en Herre.

Var de foran nævnte Nedstyrtningsstilfælde alle skete uden Medvirkning fra Bygningsvæsenets Side, blev dette nu for en Gangs Skyld tilkaldt for at fremtvinge en Nedstyrtning.

Det var Søndag den 11te Oktober 1896 Kl. 9, at Bygningsinspektør og Assistent blev tilkaldt til Nørrebrogade, hvor en Nedbrydningsentreprenør havde forsøgt at vælte en Dampskorsten, og saa fiffig havde han været, at han havde gennemhugget Skorstenen paa den modsatte Side, som den skulde falde. Dette havde til Følge, at Bardonen, der var fastgjort foroven, og hvori en Mængde Mennesker stod og trak, pludselig knækkede, og disse reverenter talt satte sig ned, — medens Skorstenen slingrede til den Side, hvor Gennemhugningen havde fundet Sted, og truede med at styrte ned. Skorstenen stod med den Side tæt op ad en lavere, beboet Ejendom, saa der havde i det Øjeblik været alvorlig Fare for Beboerne i dette Hus.

Bygningsinspektøren beordrede straks Gennemhugningen tilmuret, hvorefter en Gennemhugning blev foretaget paa den mod-

satte Side, altsaa paa den Side, hvortil Skorstenen skulde falde. Eftersom Gennemhugningen skred frem, blev der anbragt 1 Alen høje Stivere i Aabningen, ialt 5 Stykker. Da dette var sket, blev Stiverne indgnedet og overhældt med Benzin, og et stort Baal blev lagt til Rette omkring Stiverne. Derefter antændtes det hele Kl. 7,5 og brændte til Kl. 7,50, da alt var udbrændt.

Saa stod de fem Stivere og glødede som Søjlerne i Elverhøj endnu i nogen Tid, hvorefter Skorstenen, først langsomt, og derefter i et Nu styrtede om og laa henad Jorden præcis i den Retning, som man ønskede.

Under alle de forberedende Arbejder til Skorstenens Fald, og Redningsstigens Assistance for atter at fastgøre Bardonen til Skorstenens Overkant, var Pladsen, alle Nabohuses Tage og Vinduer, samt alle Plankeværkerne blevne befolkede med Tilskuere i Hundredevis, og da saa endelig Skorstenen Kl. c. 8 med et vældig Bump lagde sig henad Jorden, lød der et enstemmigt Hurra, der i Styrke ikke stod tilbage for det Brag, der var gaaet forud.

Det var det første officielle Hurra, Bygningsvæsenet modtog, og glad var baade Inspektøren og Assistenten, da Skorstenen efter 11 Timers uafbrudt Arbejde med Tilsyn, Dirigeren og Forberedelser laa henstrakt paa Jorden.

Stor var derfor Forbavselsen, da et herværende Dagblad om Tirsdagen bragte en Artikel om det forefaldne, der sluttede saaledes:

»Det forekommer mig, at man her har vist en lidt vel molboagtig Fremgangsmaade. Man kunde jo let have skaffet sig et Spil eller en Talje til Laans, saa var Arbejdet gaaet hurtigere«.

Tænk, at to bygningskyndige Mænd dog ikke havde faaet den Tanke at laane et Spil eller en Talje!

Den sidste Nedstyrtning fandt Sted Søndag den 27de November 1903 Kl. 8¹/₄ Morgen. Det var Gavlmuren til en tre Etages Ejendom i Gormsgade, som faldt ned i den ved Siden

af udgravede Grund, hvor Funderingsarbejderne var paabegyndt.

Ogsaa her kom ingen til Skade, idet den Mand, der laa i Sengen i Stueetagen mod Gaarden, vaagnede ved en underlig knagende Lyd; han stod da op af Sengen for at undersøge, hvad

der kunde være i Vejen, og faa Minutter efter var hans Seng overfyldt med Mursten fra den nedstyrkede Gavl.

Aarsagen til Uheldet var en daarlig Afstivning, en Graven for tæt paa Gavlen og atter igen Vejret, idet der mellem Fredag og Lørdag kom et stærkt Snefald, som ved Tøbrud gav meget Vand i Grunden, ligesom Jorden omkring Gavlen sikkert blev gennemskaaret af Vand fra nogle Nedløbsrør, som man havde forsømt at bortlede.

At der foruden disse fremdragne Tilfælde har fundet mindre Uheld Sted, baade med og uden Bekostning af Menneskeliv, er en Selvfølge, men disse kommer ind under den sædvanlige Risiko, som er forbundet med den Gerning, Bygningshaandværkere nu engang er udsatte for.

Man maa haabe, at det Held, der hidtil har fulgt Byggevirkomheden, maa vedblive at følge denne langt ind i den kommende Tid, hvor Konstruktionerne stadig bliver mere og mere dristige, og hvor Materialernes Ydeevne tages mere og mere i Betragtning.

SPØRGER man nu, 50 Aar efter at Byggeloven traadte i Kraft, om den og de efterfølgende Love har virket til Gavn for Samfundet, og om de har bragt dette de Goder, som man maaske ventede sig ved Lovens Vedtagelse, da maa Svaret blive et ubetinget Ja, og Goderne er endda af den Beskaffenhed, at de er kommen alle Samfundslag til Gode, idet Boligerne er bleven lysere, luftigere og sundere for de Mennesker, der skal leve i dem.

For at forstaa dette, maa man tænke sig, hvorledes man indrettede Lejlighederne i Midten af forrige Aarhundrede.

Fra Trappen gik man lige ind i et Værelse til Gaden og derpaa ind i Salen med dets lærredsbetrukne Vægge. Dertil kom nogle smaa Værelser, som var bestemt til Familiens Soverum og som vendte ud til den lille Lystragt, der kaldtes Gaarden. Et Køkken, der var opfyldt af et Skorstensanlæg, der optog en halv Snes Kvadratalen. Et aabent Ildsted med Slud og Træk, og hvor Soden løb ned ad Skorstenssiderne, og hvor Skorstensfejeren begyndte og endte sin Op- og Nedstigning.

Var Huset velindrettet, var der en Vadske i Køkkenet, ellers en fælles paa Trappen. Udløbet fra Vadsken endte nede i Gaarden

og løb derfra i Rendesten gennem Huset ud paa Gaden. Senere da man fik Kloak, lod man det nødvendige Vadskerør udmunde over Kloakbrønden og fik derved den mest uforfalskede Kloak-Lugt ind i sine Køkkener.

Vandet maatte hentes ved Posten i Gaarden, saafremt denne da ikke, trods sin Velindpakkethed om Vinteren, var bundfrossen.

Kom det Øjeblik, hvor Menneskene helst søger Ensomhed, da søgte man ned i det halvrunde Hus i Gaarden, trippende over de toppede Brosten, for derefter, naar man havde sat Krog indvendig paa Døren, at skæve ned gennem den runde Aabnings bundløse Dyb og der øjne den sidste Visit.

Var Herskabets Soverum smaa og halvmørke, saa var som Regel Tjenestefolkenes enten paa Loftet under det utætte Tag og uden Ildsted eller ogsaa ved Køkkenet uden Lys og Luft.

Køkkentrappe fandtes kun i de bedre Huse, og Hovedtrappen i disse oplyste man ved en Tran- og senere Olielampe, der hejstes op gennem Trappens Durchsicht for at hænge oppe under Loftet, hvor Trappen ender, og derfra kaste sine afmægtige Straaler ned over hele Trapperummet.

Søgte man nedad i Husene til Kælderfolkene, fandt man Vinduerne siddende højt oppe under Loftet, Gulvene ofte belagte med Mursten og i Køkkenet endda brolagte. Vadsken, hvis en saadan fandtes, kom man til ved at kravle op ad en fire fem Trappetrin.

Paa Væggene lidt over Jordhøjden fandt man en gul Stribe, som, jo nærmere man kom ned til Gulvet, gik over i sort og samlede sig i klare Vanddraaber, der som Taarer løb ned til og henad Gulvet.

Saaledes omtrent var Forholdene dengang; springer man

nu alle Mellemstadierne over og ser paa de Huse, der nu opføres, og som vi alle kender, maa man straks indrømme, at Forskellen er som Nat til Dag.

Selvfølgelig er alle Forbedringerne ikke alene en Følge af Bygningslovens Krav; men Tidens Udvikling har ogsaa ført Forbedringer med sig; men de smaa Gaarde er borte, der er Lys og Luft til Værelser og Pigekammer, overalt Adgang til 2 Trapper, Køkkenet fri for Slud og Træk, gode Afløbsforhold fra Vadske og Bade, samt endvidere udmærkede Vandklosetter, saadan at de Beboelseslejligheder, som nu indrettes, maa siges at opfylde alle de hygiejniske Krav, som med Rimelighed kan forlanges.

Aarene er gaaede siden den sidste Byggelov traadte ud i Livet; at en ny tiltrænges, er man klar over, og en saadan er allerede under Udarbejdelse.

At denne, efter det foreliggende Udkast at dømme, i mangt og meget vil tage de ældre Love til Forbillede, er uden Tvivl et Gode; thi en gammel Lov bliver nu altid den retfærdigste, dog maa man haabe, at det Udkast, der foreligger, inden Vedtagelsen maa blive delt i en Byggelov og et Tillæg med Bestemmelser om Gader etc.

For de kommende Tider vil Byggeriet i Kjøbenhavn vel næppe undergaa saa store Forandringer, som har fundet Sted i de forløbne halvtredsindstyve Aar; men dersom de, der i Fremtiden vil bygge, ved egen Lyst til at frembringe det bedst mulige og ved Lovens Hjælp til at holde det daarlige nede, fremdeles vil skabe sunde Boliger med Lys og Luft, saa vil det store Samfundsgode være opnaaet: at have sunde Boliger for et sundt Folk.

Ved Udarbejdelsen er Oplysninger hentede fra:
»Danmarks Riges Historie«,
Carl Bruuns »Kjøbenhavn«,
»Arkitekten«, Meddelelser fra Akademisk Arkitektforening,
»Illustreret Tidende«,
»Nær og Fjærn«, og desuden fra
»Raadhus-, Rigs- og Provinsarkivet«.

Billedet af Stadsbygmester P. Malling er rekonstrueret
af Maleren LUPLAU JANSEN, dels efter et andet Billedes tilfældige
Lighed og dels i Samraad med de Efterlevende.

Initialer og Vignetter
tegnede af
HEINRICH HANSEN.

MARTIUS TRUESENS Billed-Reproduktionsanstalt.